Journal of Iranian Cultural Research, 11(2), 1-36, Spring 2018

Eivazy, Y., Seifolahi, S., & Saroukhani, B. (2018). Review of ethnic studies in Iran: Critic, study and presentation of pattern. *Journal of Iran Cultural Research*, 11(2), 1-36. doi: 10.22631/jicr.2018.1569.2250

Doi: https://www.doi.org/10.22631/jicr.2018.1569.2250 URL: http://jicr.ir/article_363.html

2008-1847 / © The Authors. This is an open access article under the CC BY 4.0 license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

Review of Ethnic Studies in Iran: Critic, Study and Presentation of Pattern

Yavar Eivazy[1], Seifolah Seifolahi[2], Bagher Saroukhani[3]

Received: Sep. 16, 2017; Accepted: Feb. 14, 2018

Extended Abstract

Over the past few decades, ethnic studies in Iran have increased a number of causes. Nevertheless, it seems that ethnic problems in Iran have become an unresolved subject. One of the reasons for the ineffectiveness of the policies of the ethnic management system is information sources far from field facts. This research is based on the ideas of Mead, Blumer, Jenkins, Thomas, Hall and Milton Bennet in relation to collective identity with the aim of identifying the Vacuums and epistemic damage of ethnic studies in Iran around these three axes: 1. Introduction, Review and Classification of Early Ethnic Studies in Iran 2. Checking and criticism of Ethnic studies in Iran 3. Propose a model for ethnic studies in Iran. For research purposes, descriptive-analytical method and the Technique of Review map and the form of extraction of materials have been used. One of the most important achievements of the research is designing the field of sociology of identity based on three fundamental theorems of the concepts of the media world, the real world and identity, along with the presentation of a model of diverse ethnic identity.

Keywords: collective identity, Review map, ethnic, identity sociology

1. Ph.D. Student of Cultural Sociology, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.
✉ ya.eivazy@chmail.ir

2 Associate Professor of Sociology of Development, Islamic Azad University, Science and Research Branch. Tehran, Iran (Corresponding Author).
✉ info@rped-almizan.com

3Professor of Sociology of Development, Islamic Azad University, Science and Research Branch. Tehran, Iran.
✉ saroukhani@yahoo.com

INTRODUCTION

The Iranian community is so variations that today the scholars consider it to be among the world's first 10 countries in terms of ethnic and linguistic diversity. In contemporary history, these varieties have led to various problems, in addition to developmental capacities. Despite the extensive efforts, today, these problems have become unsolved. One of the most important reasons is the epistemic damages. Damage that, in addition to the ineffectiveness of the science Institution in relation to the subject, has caused the management and operational damage caused by the pollution of the basis of decisions (information) at various historical times. The vacuum of studies in some aspects of the Ethnic epistemic, Deviation in the assessment and explanation of ethnic realities are epistemic damages in the field of Iranian ethnic studies. Thus, a revision of the epistemic foundations of ethnic studies aimed at bringing science closer to the field, it is considered to be the most essential research needs. The present study is a critical review of previous studies in order to investigate epistemic damages and provide a theoretical - analytical model appropriate to the status of ethnic actions and movements in Iran. A model that will allow researchers to study and evaluate near reality. Accordingly, it can be said that the present research seeks to answer the following questions: What are the traces of ethnic studies in Iran? What model is appropriate for study ethnic identity in Iran?

PURPOSE

The present article is structured around three goals: 1) Introduction, review and categorization of previous ethnical studies in Iran; 2) Critic of Ethnic Studies in Iran; & 3) Provide a model for ethnic studies.

METHODOLOGY

This research is applied-developmental in terms of its purpose, and in terms of the research method it is descriptive-analytical. For data collection documentary research and review map technique were used. The analyzed documents in this research consist of 50 sources in various scientific formats

RESULTS

Research findings can be summarized in two axes:

1. Pathology of Ethnic Studies. Includes: the inconsistency of studies in measuring ethnic identity, abnormal distribution of studies among Iranian ethnic groups, measuring ethnic identity relationship with national and global identities, Ineffective study tools, Poverty in the typology of ethnic identity, A vacuum in the field of ethnic media, abnormal distribution of studies among Iranian ethnic groups with ignoring inter-ethnic variations and the plurality of ethnic discourses under the similar imaginings of all ethnic identity's are the most important results of the present research.

2. Typology of ethnic identity in an 11-stage spectrum inspired by the theoretical framework of research (based on the ideas of Mead, Bulmer, Jenkins, Thomas, Hall and Milton Bennet). Includes: Inversion, Merge, Adaptation, Underestimate, Positive admission, Situational, Neutral acceptance, Isolation, Separation, Distortion and siege, Exclusion and denial.

Iran Cultural Research

Vol. 11
No. 1
Spring 2018

CONCLUSION

Social identity should be the starting point for sociological analysis due to its position on the social system; because it is a mirror on the one hand for the major social systems in the form of symbols and, on the other hand, it's strong propulsion to guide human actions and reactions. In other words, social identity in relation to the environment is both subject and object. In general, these symbolic changes in the realm of identity, in addition to influencing the changes in the real world, are affected by changes in the media world. Therefore, the desirable mode of sociological study of identity issues in relation to these three sides (identity, the real world and the media world) and their mutual relationship with each other: 1) Interaction between identity and the real world; 2) Interaction between identity and the media world; & 3) Interaction of the media world and the real world

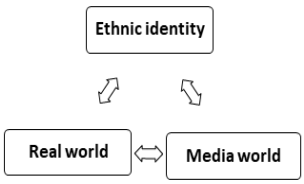

Chart 1. Mixed sociological identity approach

NOVELTY

Theoretically, the proposed model has a high explanatory capability for field facts. From this point of view, researchers in the field of ethnicity (in particular) and researchers in the field of collective identity (in general) can use the data presented in measuring and explaining related subjects. In other hand the proposed model also allows the ethnic management system to present policies and solutions tailored to the specificities of each ethnic field.

BIBLIOGRAPHY

Ahmadlou, H. (2003). *Barresi-ye rābete-ye mizān-e hoviyat-e melli va hoviyat-e qowmi dar beyn-e javānān-e Tabriz* [Study of the relationship between national identity and ethnic identity among Tabriz youth] (M.A. Thesis). Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran.

Ahmadipour, Z., Heydari Mosloo, T., & Heydari Mosloo, T. (2011). Tahlil-e qowmiyyat va hoviyat-e qowmi dar Iran; Jahat-e amniyat-e pāydār. [Analysis of ethnicity and ethnic identity in Iran toward stable security]. *Journal of Social Psychology*, 2(1), 35-62.

Asgharifard, A. (1997). *Barresi-ye tatbiqi-ye šekl-e ghāleb bar olguhā-ye hambastegi-ye ejtemā'i dar miyān-e aqvām-e Irāni-ye (Tork va Lor) va avāmel-e ejtemā'i-ye mo'asser bar šeklgiri-ye in no' hambastegi* [A comparative study of the prevailing form on social solidarity patterns among the Iranian ethnicities and effective social factors on the formation of this type of correlation] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Omidi, A., & Rezaei, F. (2011). Ab'ād-e siyāsi-ye jahānišodan va qowmiyat dar Iran (bar asās-e motāle'e-ye meydāni-ye dānešjuyān-e montaxab az Čahār qowm-e Irāni-ye Kord, Baluč, Arab va Āzari [Political dimensions of globalization and ethnicity in Iran]. *Journal of Theoretical Policy Research*, 8, 141-170.

Amoosi, M. (2006). *Barresi-ye ehsās-e ta'alloq be hoviyat-e melli va qowmi dar beyn-e javānān-e šahr-e Piranshahr* [Investigating the feeling of belonging to national and ethnic identity among Piranshahr youth] (M.A. Thesis). Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Pourzitani, Sh. (2009). *Barresi-ye hoviyat-e jam'i-ye ghāleb dar beyn-e A'rāb-e Khuzestan* [Investigating the dominant collective identity among the Arabs of Khuzestan] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Torabi, Y., & Majidi, Y. (2014). Barresi-ye čegunegi-ye modiriyat-e šekāfhā-ye qowmi dar Kordestān-e Jomhuri-ye Eslāmi-ye Iran [Managing the ethnic gaps in Kordestan of Iran]. *Journal of Strategic Research of Politics*, 3(11), 9-29.

Taghavinasab, M. (2002).). *Barresi-ye avāmel-e dāxeli-ye mo'asser bar hoviyat-e qowmi va hoviyat-e melli dar miyān-e A'rāb-e šahrestān-e Ahvaz* [Investigating the internal factors affecting ethnic identity and national identity among Arabs of Ahvaz] (M.A. Thesis). Shiraz University, Shiraz, Iran.

Tavassoli, Gh. A. (2001). *Nazariyehā-ye jāme'ešenāsi* [Sociological theories]. Tehran, Iran: Samt.

Jalaeipour, H. R., & Mohammadi, J. (2009). *Nazariyehā-ye mota'axxer-e jāme'ešenāsi* [Recent sociological theories]. Tehran, Iran: Ney.

Jenkins, R. (2002). *Hoviyat-e ejtemā'i* [Social identity]. (T. Yarahmadi, Trans.). Tehran, Iran: Širāze. (Original work published: 1996).

Javadi Arjomand, M. J., Tavakkolian, S. M., & Ghamaryan Nasrabadi, N. (2014). Barresi-ye naqš-e hoviyat-e qowmi bar amniyat-e pāydār: Motāle'e-ye mowredi-ye mantaqe-ye Kordestān-e Iran (Qowmiyat-e Kord) [The study of role of ethnic identity in sustained security: Case study of Iranian Kurdistan (Kurdish ethnicity)]. *Journal of Political International Researches*, 6(21), 147-182.

Chubtashani, F. (2003). *Tahavvol-e nezām-e beinalmelal va tašdid-e nasionalism-e Kord dar dahe-ye 90 (Barresi-ye taz'if-e hākemiyat-e dowlathā-ye Iran, Iraq va Turkey va ta'sir-e ān bar tašdid-e nasionalism-e qowmi-ye Kord* [The evolution of the international system and the intensification of Kurdish nationalism in the 90 decade] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Hajiyani, E. (2008). Nesbat-e hoviyat-e melli bā hoviyat-e qowmi dar miyān-e aqvām-e Irāni [Relationship of national identity with ethnic identity among Iranian ethnic groups]. *Journal of Sociology of Iran*, 9(3&4), 143-164.

Hafezniya, M. R., & Kaviani, M. (2006). Naqš-e hoviyat-e qowmi dar hambastegi-ye melli (Motāle'e-ye mowredi-ye qowm-e Baluč [The role of ethnic identity in national solidarity]. *Journal of Applied Sociology*, 20, 15-46.

Hosseini, E., & Jalaeipour, H. R. (2012). Barresi-ye rābete-ye sarmāye-ye ejtemā'i-ye borungoruhi bā hoviyat-e melli-ye javānān barresi-ye mowredi: Dānešjuyān va gheyr-e dānešjuyān-e aqvām-e Tork va Kord [Investigating the relationship between outbound social capital and youth identity]. *Journal of Culture in the Islamic University*, 3, 299-322.

Hosseinbar, M. O. (2001). *Barresi-ye avāmel-e mo'asser bar negareš-e dānešjuyān-e Baluč nesbat be hoviyat-e melli* [Investigating factors affecting Baloch students' attitudes toward national identity] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Hamidian, A. (2006). Hoviyat-e qowmi va mošārekat-e madani dar šahr-e Khorramabad [Ethnic identity and civic participation in Khorramabad city] (M.A. Thesis). Alzahra University, Tehran, Iran.

Heidari, A. (2008). *Matbu'āt-e mahalli va amniyat-e melli: Bāztāb-e hoviyat-e qowmi va melli dar matbu'āt-e mahalli (Ostānhā-ye Ilam, Kermanshah va Kordestan)* [Reflects ethnic and national identity in the local press] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Dabir Moghaddam, M. (2008). Zabān, gune, guyeš va lahje: Kārbordhā-ye bumi va jahāni [Language, dialect, accent and variety: Their use in the writings of Iranian and non-Iranian scholars]. *Journal of Literature Studies*, 2(5), 91-128.

Delaney, T. (2010). *Nazariyehā-ye classic-e jāme'ešenāsi* [Classical social theory] (4th ed.; B. Sedighi, & V. Toloui, Trans.). Tehran, Iran: Ney. (Original work published 2004)

Rahmani, S. (2009). *Barresi-ye negareš-e noxbegān-e Kord be hoviyat-e jam'i* [Investigating Kurdish elite attitudes toward collective identity] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Saroukhani, B., & Rezaei, Kh. (2012). *Ta'sir-e estefāde az internet dar hoviyat-e qowmi* [The impact of using the internet on ethnic identities]. *Journal of Sociological Studies of Iran*, 2(5), 1-18.

Sahabi, J., & Aghabeigpouri, H. (2010). Barresi-ye ta'sir-e bo'd-e farhangi-ye jahāni šodan bar hoviyat-e qowmi (Motāle'e-ye mowredi-ye javānān-e 15 tā 29 sāle-ye šahrestān-e Bukan) [Study of the impact of the cultural dimension of globalization on ethnic identity]. *Journal of National Studies*, 11(41), 135-154.

Soleimani, R., & Harati, M. J. (2015). Nazariye-ye "Bāznamāyi" va engārehā-ye ma'nāyi-ye goftemān-e resānei-ye American az Eslām va Iran [The theory of "Representation" and semantic paradigm of American media discourse]. *Journal of Contemporary Political Studies*, 18, 115-139.

Serajzadeh, H., & GHaderzadeh, O., & Rahmani, J. (2014). Motāle'e-ye keifi-ye mazhab va qowmgerāyi dar miyān-e kordha-ye Şia and Sunni [A Qualitative Study of Religion and Ethnocentrism Among Sunni and Shiite Kurds]. Journal of Iranian Journal of Sociology, 15(4), 3-29.

Seifollahi, S., & Morovvat, B. (2014). Šeklgiri-ye hoviyat-e qowmi va melli va avāmel-e ejtemā'i-ye mo'asser bar ān dar nazd-e sākenān-e Karaj [Formation of ethnic and national identity and its social factors affecting residents of Karaj]. *Journal of Social Development Studies of Iran*, 6(1), 31-50.

Shafi'inia, A. (2015). Payāmadhā-ye šabakehā-ye ejtema'i-ye majāzi (Motāle'e-ye mowredi-ye hiviyat-e melli va hoviyat-e qowmi-ye Kordhā) [Consequences of virtual social networks]. *Journal of Political Research*, 5(2), 63-86.

Salehi Amiri, R. (2004). *Modiriyat-e monāze'āt-e qowmi dar Irān* [Management of ethnic conflicts in Iran] (Doctoral dissertation). Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Zohrabi, A. (2010). *Barresi-ye rābete-ye mizān-e gerāyeš be hoviyat-e melli va qowmi dar beyn-e Kordhā* [Investigating the relationship between national and ethnic identity among Kurds] (M.A. Thesis). Mazandaran University, Babolsar, Iran.

Ameli, S. R., & Mohammadkhani, N. (2008). Ertebātāt-e beyn-e farhangi va goftemān-e hoquqi, āmuzeši va rasāne'i-ye Irāni [Intercultural communication and law, education and media discourses]. *Journal of Iranian Cultural Research*, 1(4), 41-66. doi: 10.7508/ijcr.2008.04.003

Ameli, S. R., & Mowlaei, H. (2009). Dow jahānišodanhā va hassāsiyathā-ye beyn-e farhangi motāle'e-ye mowredi-ye ravābet-e beyn-e farhangi-ye Ahl-e Tasannon va Tašayyo' dar ostān-e Golestan [Dual globalizations and intercultural sensitivities]. *Journal of Iranian Cultural Research*, 2(2), 1-212. doi: 10.7508/ijcr.2009.06.001

Abdollahi, M., & Ghaderzadeh, O. (2009). Hoviyat-e jam'i-ye ghāleb-e Kordhā dar kešvarhā-ye Iran va Iraq [The collective identity of the Kurds in the countries of Iran and Iraq]. *Journal of Sociological Studies*, 36, 1-25.

Abdi, A. (2002). *Barresi-ye nesbat-e beyn-e ehsās-e mahalligerāyi va melligerāyi nemune-ye mowredi: Tabriz* [Study of the Relationship between Localism and Nationalism. Case Study: Tabriz] (M.A. Thesis). Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran.

Abdi, A., & Maghsoudi, M. (2013). Hamgerāyi dar Azerbaijan [Convergence in Azerbaijan]. *Journal of National Studies*, 4(53), 51-72.

Ayyari, A. (2006). *Hoviyat-e qowmi dar internet* [Ethnic identity on the internet] (M.A. Thesis). University of Tehran, Tehran, Iran.

Gholamhosseini, E., Leilaei, S., Dalvandfar, B., & Ghorbanian, A. (2011). Barresi-ye naqš-e hoviyat-e qowmi bar amniyat-e marzhā-ye Jomhuri-ye Eslāmi-ye Iran [Investigating the role of ethnic identity on the security of the borders of the Islamic Republic of Iran]. *Journal of Defense and Security Studies*, 61, 135-166.

Fakouhi, N., & Amoosi, M. (2009). Hoviyat-e melli va hoviyat-e qowmi dar Kordestan-e Iran (Motāle'e-ye mowredi-ye ma'išat-e eqtesādi va ta'alloqhā-ye hoviyati nazd-e javānān-e šāghel dar eqtesād-e gheyr-e rasmi-ye Piranshahr) [National identity and ethnic identity in Iranian Kurdistan]. *Journal of Youth Research, Culture and Society*, 2, 49-75.

Ghaderzadeh, O. (2009). *Hoviyat-e jam'i-ye ghāleb-e Kordhā dar kešvarhā-ye Iran va Iraq* [The collective identity of the Kurds in the countries of Iran and Iraq] (Doctoral dissertation). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Ghaderzadeh, O. (2003). *Sanješ-e fāsele-ye ejtemā'i-ye sākenān-e šahr-e Baneh: Az aqvām-e Fārs va Āzari va barresi-ye avāmel-e mo'asser bar ān* [Measuring the social distance of residents of Baneh city: Fars and Azeri ethnices and studying the factors affecting it] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Castells, M. (2001). *Asr-e ettelā'āt* [Age information] (A. Aligholiyan. & A. Khakbaz, Trans.). Tehran, Iran: Tarh-e Now. (Original work published in 1997)

Karimi, Y. (2009). *Negareš va taghyir-e negareš* [Attitude and attitude change]. Tehran, Iran: Virāyeš.

Kaviani Rad, M. (2001). *Barresi-ye naqš-e hoviyat-e qowmi dar ettehād-e melli motāle'e-ye mowredi-ye qowm-e Baluč* [The role of ethnic identity in national unity] (M.A. Thesis). Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran.

Karimzadeh, A. (2009). *Čālešhā-ye hoviyati va ta'sir-e ān bar boruz-e masā'el-e amniyati dar ostān-e Khuzestan (Bā negāhi be qowmiyat Arab)* [Identity challenges and its impact on security problems in Khuzestan province] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Godazgar, H., & Fathi, L. (2005). Dānešāmuzān-e doxtar: Hoviyat-e dini yā hoviyat-e qowmi? [Girl students: A religious identity or ethnic identity?]. *Journal of Geography and Planning*, 21, 137-162.

Golmohammadi, A. (2004). Darāmadi nazari bar jahāni šodan va hoviyat-e qomi [Theoretical Income on Globalization and Ethnic Identity]. Journal of Culture and Research, 153, 24-25

Giddens, A. (2007). *Jāme'ešenāsi* [Sociology] (M. Sabouri, Trans.). Tehran, Iran: Ney.

Mohammadzadeh, H. (2011). *Avāmel-e mortabet bā anvā'-e qowmgerāyi dar miyān-e Kordhā-ye Iran* [Factors relating to types of ethnicity among the Kurds of Iran] (Doctoral dissertation). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Mohammadzadeh, H. (2001). *Ta'sir-e tamarkozgerāyi bar qowmgerāyi (Barresi-ye avāmel-e siyāsi, farhangi va ejtemā'i bar šekāf-e qowmi va fa'ālšodan-e ān dar miyān-e Akrād-e Iran)* [Effect of concentrism on ethnocentrism] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Mohammad Hivadi, M. R. (2005). *Naqš-e tamāyolāt-e qowmi dar mošārekat-e siyāsi (Mowred-e motāle'e ostān-e Khuzestan)* [The role of ethnic aspirations in political participation] (M.A. Thesis). Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran.

Mahmoudi, Y. (2011). *Barresi-ye ehsās-e ta'alloq-e hoviyat-e qowmiyat-e Kord va avāmel-e mo'asser bar ān* [Investigating the sense of belonging to Kurdish ethnic identity and the factors affecting it] (Master's thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Modarresi, Y. (2005). Pluralism-e qowmi-zabāni va hoviyat-e melli [Ethno-linguistic pluralism and national identity]. *Journal of Anthropology*, 7, 129-146.

Morsali-Ganbari, A. A. (2009). *Xāneš-e goftemān-e nasionalisti dar Azerbayjan-e Iran az manzar-e enteqādi* [Reading nationalist discourse in Iran from a critical perspective] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Morovvat, B. (2004). *Barresi-ye avāmel-e mo'asser bar hoviyat-e jam'i-ye ghāleb dar nazd-e dānešjuyān-e dānešgāhhā-ye šahrestān-e Sanandaj* [Investigating the factors affecting collective dominant identity among students of Sanandaj universities] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Moghaddam, A. (2009). *Barresi-ye avāmel-e mo'asser bar gerāyeš-e javānān be hoviyat-e melli (Mowred-e motāle'e javānān-e šahr-e Abadan)* [Investigating the affective factors on the orientation of youth to the national identity] (M.A. Thesis). Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran.

Mahdavi, S. M. S., & Tavakkoli Ghinani, F. (2009). Hoviyat-e qowmi-ye Arāmane motāle'e-ye jāme'ešenāxti-ye avāmel-e mo'asser dar estemrār-e qowmi-ye Arāmane motāle'e-ye mowredi: Arāmane-ye Tehran [Armenian ethnic identity. Sociological study of effective factors in ethnic Armenian persistence. Case study: Armenians of Tehran]. *Social Science Bulletin*, 3(4), 71-102.

Mehrmand, A., Ashrafi Soltan Ahmadi, H., Azizinezhad, B., & Mandegar, A. (2010). Barresi-ye jāme'ešenāxti-ye mizān-e rābete-ye hoviyat-e melli va hoviyat-e qowmi dar beyn-e javānān-e Āzarizabān-e šahr-e Orumieh [Sociological study of the relationship between national identity and ethnic identity among Azeri-speaking youth in Orumieh]. *Journal of Social Security Studies*, 21, 89-120.

Mirheidar-Mohajerani, D. (1992). *Mabāni-ye joghrāfiyā-ye siyāsi* [The foundations of political geography]. Tehran, Iran: Samt.

Mirzaei Varzaneh, M. (2008). *Bāznamāyi-ye anvā'-e hoviyat-e jame'i (Mahalli, qowmi, din, melli va farāmelli) dar kotob-e dowre-ye dabirestān be joz kotob-e Qoran va Ta'limāt-e Dini* [Representation of types of identity in high school books] (M.A. Thesis). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Mirzaei, S. A. (2011). *Gerāyeš be nasionalism-e Irāni dar beyn-e dānešjuyān* [The tendency toward Iranian nationalism among students] (Doctoral dissertation). Allame Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Navvah, A., Gheysari, N., & Taghavinasab, S. M. (2010). Āsibšenāsi-ye masā'el-e qowmi dar Iran [The pathology of ethnic issues in Iran]. *Iranian Journal of Cultural Research*, 3(3), 47-69.

Navvah, A., & Taghavinasab, S. M. (2007). Ta'sir-e ehsās-e mahrumiyat-e nesbi bar hoviyat-e qowmi va hoviyat-e melli motāle'e-ye mowredi: A'rāb-e ostān-e Khuzestan [The effect of relative depression on ethnic identity and national identity case study: Arabs in Khuzestan province]. *Journal of Sociology of Iran*, 8(2), 122-140.

Bennett, M. (1993). Towards ethnorelativism: The developmental model of intercultural sensitivity. In M. Paige, (Ed.), *Education for The Intercultural Experience*, Yarmouth, ME: Intercultural Press.

Fuller, T. L. (2007). Study abroad experiences and intercultural sensitivity among graduate theological students: A preliminary and exploratory investigation. *Christian Higher Education*, 6(4), 321–332. doi: 10.1080/15363750701268319

Hall, S., & Jhally, S. (2007). Representation & the media / Stuart Hall; Media Education Foundation; introduced by Sut Jhally; produced & directed by Sut Jhally. Northampton, MA: Media Education Foundation.

Banal, M. E., & Knishes, G. P. (1993). *Ethnic identity: Formation and transmission among hispanics and other minorities.* New York.

Phinney, J. S., & Ong, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 271–281. doi: 10.1037/0022-0167.54.3.271

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۱(۲)،۳۶-۱، تابستان ۱۳۹۷
عیوضی، یاور؛ سیف‌اللهی، سیف‌اله؛ و ساروخانی، باقر (۱۳۹۷). مروری بر مطالعات قومی در ایران: نقد، بررسی و ارائه الگو. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۱(۲)، ۳۶-۱. doi: 10.22631/jicr.2018.1569.2250
شاپا: ۱۸۴۷-۲۰۰۸ URL: http://jicr.ir/article_363.html
Doi: https://www.doi.org/10.22631/jicr.2018.1569.2250
© نویسندگان / دسترسی به متن کامل مقاله براساس قوانین کریتیو کامانز CC BY 4.0 آزاد است. (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0)

مروری بر مطالعات قومی در ایران: نقد، بررسی و ارائه الگو

یاور عیوضی[۱]، سیف‌اله سیف‌اللهی[۲]، باقر ساروخانی[۳]
دریافت: ۱۳۹۶/۰۴/۱۹ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۲۸

چکیده

طی چند دهه گذشته، مطالعات قومی در ایران بنا به دلایلی فزونی یافته است. با وجود این، به‌نظر می‌رسد که مسائل قومی در ایران به موضوعی حل‌نشدنی تبدیل شده است. منابع اطلاعاتی دور از واقعیت‌های میدانی، به‌عنوان یکی از دلایل ناکارآمدی سیاست‌های نظام مدیریت قومی، مطرح می‌شود. مقالهٔ حاضر در پرتو الهامات نظری مید، بلومر، جنکینز، توماس، هال، و میلتون بنت در مورد هویت جمعی، با هدف شناخت خلأها و آسیب‌های معرفتی مطالعات قومی در ایران، حول این سه محور تنظیم شده است: ۱) معرفی، مرور، و دسته‌بندی مطالعات پیشین قومی در ایران؛ ۲) نقد و بررسی مطالعات قومی در ایران؛ ۳) پیشنهاد الگویی برای مطالعات قومی در ایران. برای انجام پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی و تکنیک نقشه پیشینه و فرم استخراج مطالب استفاده شده است. می‌توان به طراحی حوزهٔ مطالعاتی جامعه‌شناسی هویت برمبنای سه قضیه بنیادین برگرفته از مفاهیم جهان رسانه‌ای، جهان واقعی، و هویت در کنار ارائه الگویی متکثر از هویت‌طلبی قومی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین دستاوردهای مقاله اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: هویت جمعی، نقشه پیشینه، قوم، جامعه‌شناسی هویت

---

۱. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
ya.eivazy@chmail.ir ✉

۲. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
info@rped-almizan.com ✉

۳. استاد گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
saroukhani@yahoo.com ✉

مقدمه

سیر تحول جوامع از جهان مکـانیکی بـه جهـان ارگـانیکی، از جهـان گماینشـافت بـه جهـان گزلشافت و از جهان سنت به جهان مـدرن، بـا تغییراتـی در فراینـد هویت‌یـابی، ویژگی‌هـا، و الزامات مرتبط با آن همراه بوده است. تغییر در صورت‌بندی‌های نظام‌های اجتماعی در قالـب دولت‌ـملت، مستلزم تغییرات هویتی مقتضی، از خاص‌گرایی به عـام‌گرایی، از قبیلـه‌گرایی بـه ملی‌گرایی، و از قوم‌گرایی به مدنیت‌گرایی، توسط کنشگران بود. شکل مطلوب جوامـع در ایـن مرحله، هماهنگی بین صورت (شکل‌گیری دولت‌ـملت) و سیرت (قاعده آن ازقبیل عام‌گرایی و مدنیت‌گرایی) بود، اما به‌سبب مقاومت نیروهای سنتی و تداوم حیات سیرت کهن (قبیله‌گرایی، قوم‌گرایی، و خاص‌گرایی) در جهان حاضر، ناسازگاری بین صورت و سیرت، به‌ویژه در جوامع متکثر و چندقومی، موجب ظهور مسائل مختلف قومی شده است. به همین دلیـل، جهـان در یک قرن اخیر و با شکل‌گیری دولت‌های ملی، شاهد ناآرامی‌هـا و فروپاشـی‌های قابـل‌توجهی درنتیجهٔ خیزش جنبش‌های قومی بوده است. آمار فزاینده کشورهای عضو سازمان ملل و آمـار ستیزها و دعاوی جغرافیایی اقوام، نشان‌دهندهٔ فـوران احساسـات قـومی اسـت؛ امـری کـه بـه منطقه، دولت‌ـملت، یا ایدئولوژی مشخصی اختصاص نداشته و در کنار گسـترش ارزش‌هـای فراگیر جهانی، گریبانگیر اغلب جوامع است؛ ازهمین‌رو، می‌تـوان چنـین گفـت کـه در عصـر حاضر، قومیت‌ها به بازیگران اصلی تغییرات اجتماعی و تحولات تاریخی تبدیل شده‌اند.

در این جهان متکثر، قومیت‌ها به‌فراخور بسـترهای تـاریخی، جغرافیـایی، و شـرایط اجتمـاعی، فرهنگی، اقتصادی، و سیاسی با کمک عناصر درون‌گروهی ضمن اینکه برای خود، هـویتی تعریـف می‌کنند، دیگری را شناسایی کرده، و مناسبات ویژه‌ای را با آن مشخص می‌کننـد. از ایـن نقطـه‌نظر، هویت به‌گونه‌ای جدی با غیریت و غیریت‌سازی در کنار تشـابهات و شباهت‌سـازی معنـا می‌یابـد. به‌عبارت دیگر، شکل‌گیری پدیده‌ها، پویش‌ها، و مناسبات اجتماعی، در گرو تعریفی است که افـراد و گروه‌های اجتماعی از هویتشان ارائه می‌دهند. ازآنجاکه بخـش مهـم هویـت کنشـگران براسـاس زیست اجتماعی و در جریان بده‌وبستان‌های بیناذهنی و به‌طور خاص، از طریق مقوله‌های ذهنـی و زبانی ساخته‌وپرداخته می‌شود، با رسـانه‌ای شـدن ارتباطـات، وضـعیت منحصـربه‌فردی در فراینـد هویت‌یابی کنشگران ایجاد شده است، زیرا ازیک‌سو گسترهٔ گزینشگری عناصر معنـایی کنشـگران، فراخ‌تر شده و ازسوی‌دیگر، کنترل‌پذیری تولید و مصرف داده‌ها توسط نهادهای رسـمی، کم‌رنـگ‌تر

فصلنامه علمی ـ پژوهشی
۲
دوره ۱۱، شماره ۲
تابستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۲

شده است. این درحالی است که در عصر کنونی، فناوری‌های اطلاعـاتی و ارتبـاطی، ظرفیت‌هـای متنوع و متکثری را برای کنشگران فراهم کرده است؛ بنابراین، رسانه‌ها، نه‌تنها با بازتاب دادن فرهنگ، بلکـه بـا شـرکت در فرهنگ‌سـازی، نقـش چشـمگیری در فرهنـگ جامعـه دارنـد. براین‌اسـاس، هویت‌طلبی قومی در عصر رسانه، لزوماً بـه‌معنای ناسیونالیسـم تجزیه‌طلبانـه و تهـاجمی نیسـت و به‌مثابه ماده خامی است که به شکل‌های مختلفی سازمان می‌یابد.

پراکنش فضایی اقوام، قـرار گـرفتن هم‌تبـاران اقـوام ایرانـی در آن‌سـوی مرزهـا، تحـولات منطقه‌ای، به‌قدرت رسیدن برخی از اقوام یادشده در کشورهای همسـایه، بـرش تـاریخی ویـژه جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب، جهت‌گیری قدرت‌های هژمونیک بین‌المللی در برابـر ایران، فراگیر شدن گفتمان حق تعیین سرنوشت در کنار دلایل و عوامل داخلی‌ای مانند توسـعهٔ نامتوازن منطقه‌ای، شکل‌گیری شکاف‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگـی، و سیاسـی روی شکاف قومیتی، سیاست‌های فرهنگی تمرکزگرا، و کنش و واکنش نخبگان قومی و سیاسی در مورد اقوام، شرایط ویژه‌ای را برای این جامعـه متکثـر ایجـاد کـرده اسـت.[1] در پرتـو چنـین شرایطی، قومیت و جریان‌های قومی به اذعان اغلب صاحب‌نظران داخلی و خـارجی، نیـروی پیش‌برندهٔ تحولات تاریخی و عامل دگرگونی‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، و اقتصـادی در یکصدسال اخیر جامعه ایرانی بوده است.

علاوه‌بر این، مسئله‌مندی در عرصه اجتماع به‌طور گسترده‌ای به حساسیت‌های اجتماعی گره خورده است. به‌عبارت دیگر، مشروعیت یک مسئله در گرو تقاضای جامعه برای بررسی و حل آن است. اقبال دانشگاه و نخبگان علمی به یک موضوع می‌تواند از دو جنبه فرایند یادشده را تسـهیل کند: الف) برجستگی یک موضوع در فضای دانشگاه و گرایش این نهاد مؤثر به موضـوع خاصـی می‌تواند نمایانگر حساسیت‌های جامعه در برابر آن موضوع باشد. در سالیان اخیر مطالعات قومی در ایران، به‌گونه‌ای فزاینده، رشـد داشـته و کمتـر محفـل دانشـگاهی‌ای بـوده اسـت کـه کارنامـه پژوهشی‌ای در این مورد نداشته باشد؛ ب) نتایج مطالعات و پژوهش‌ها ـ همان‌گونه کـه توضـیح داده شد ـ نشانگر بالا رفتن تب جامعه در برابر مسائل و چالش‌های قومیتی است. براساس نتـایج پژوهش‌های وضعیت‌سنج در دهه‌های اخیر، جامعهٔ ایرانی بیش از هر دوره‌ای درگیر مسائل قومی است؛ بنابراین، مفروض قلمداد کردن مسائل قومی در ایران، امری ضروری است.

۱. ایران به‌لحاظ تنوع قومی و زبانی، جزء ۱۰ کشور نخست جهان به‌شمار می‌آید (میرحیدر، ۱۳۷۱، ۱۳۲).

باوجوداین، یکی از مهم‌ترین دلایل استمرار و تشدید مسائل قومی در ایران، وجود آسیب‌های معرفتی در این زمینه است؛ آسیب‌هایی که علاوه‌بر ناکارآمد کردن نهاد علم در مورد این موضوع، زمینه‌ساز آسیب‌های مدیریتی و اجرایی حاصل از آلودگی بنیان تصمیم‌ها (اطلاعات) در برهه‌های مختلف تاریخی شده است. خلأ مطالعاتی در برخی از ابعاد معرفتی موضوع، و بیراهه رفتن در ارزیابی و تبیین واقعیت‌های قومی، ازجمله آسیب‌های معرفتی در حوزه مطالعات اقوام ایرانی است. براین‌اساس، بازنگری در بنیان‌های معرفتی مطالعات قومی با هدف نزدیک کردن علم به میدان عمل یکی از ضروری‌ترین نیازهای پژوهشی به‌شمار می‌آید. پژوهش حاضر با نگاهی انتقادی به مطالعات پیشین، در پی بررسی آسیب‌های معرفتی و ارائه الگوی تحلیلی‌ـنظری متناسب با وضعیت پویش‌ها و جنبش‌های قومی در ایران است؛ الگویی که امکان مطالعه و ارزیابی نزدیک به واقعیت را به پژوهشگران خواهد داد. براین‌اساس، می‌توان گفت، پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها است: «مطالعات قومی در ایران با چه آسیب‌هایی روبه‌رو است؟» و «چه الگویی برای مطالعه هویت‌های قومی در ایران پیشنهاد می‌شود؟»

۱. چارچوب مفهومی پژوهش

اقتضای بحث ایجاب می‌کند ضمن آشنایی با نحوه شکل‌گیری هویت جمعی بر نقش رسانه‌ها در بازنمایی منابع هویت‌بخش متمرکز شویم؛ از این رو چارچوب مفهومی حول این دو محور تنظیم شده‌اند.

۱-۱. هویت قومی و نحوه شکل‌گیری آن

بحث درباره هویت، بدون ارجاع به دیدگاه‌های صاحب‌نظران کنش متقابل نمادین[1]، امری بیهوده به‌نظر می‌رسد، زیرا قانع‌کننده‌ترین و جامع‌ترین برداشت‌ها را در مورد تکوین هویت، بیان کرده‌اند. نظریه جرج هربرت مید[2] درباره خود[3] و نحوه تکوین آن، به‌خوبی نشان می‌دهد که هویت (به‌معنی خود) مضمون و ماهیتی اجتماعی دارد. در چارچوب این نظریه، میان روانشناسی فرد (یا بازنمایی خود) و ساختار، و فرایند و گروه‌های اجتماعی‌ای که «خود» در

1. symbolic interactionism theory
2. George Herbert Mead
3. self

درون آن‌ها قرار دارد، پیوند برقرار می‌شود (برور و یوکی، ۲۰۰۷، به نقل از: حاجیانی، ۱۳۸۷، ۱۴۸). بنا به نظر مید، «خود» برآمده از گفت‌وگوی دو بخش «من فاعلی[1]» و «من مفعولی[2]» است. «من فاعلی»، خودانگیخته، جامعه‌ناپذیر، پیش‌بینی‌ناپذیر و جنبهٔ انگیزشی و فاعل کنش‌های فرد است. «من مفعولی»، به‌تدریج از طریق کنش متقابل فرد با دیگران و درونی کردن جامعه تکوین می‌یابد و بر «من فاعلی» نظارت می‌کند. «من مفعولی» بخشی از خود است که به‌مثابه ابژه کنش‌ها و دیدگاه‌های دیگران ـ ازجمله تأملات شخص در مورد خود ـ شکل می‌گیرد. فرد، زمانی تحت تأثیر «من فاعلی» قرار می‌گیرد که نتواند با هنجارها و انتظارات جامعه سازگار شود (دیلینی، ۱۳۸۹، ۲۶۸).

بعدها هربرت بلومر، این ایده را توسعه داد که «من اجتماعی» تحت تأثیر هنجارهای فرهنگی، موقعیت‌ها، و توقعات اجتماعی به‌وجود می‌آید (توسلی، ۱۳۸۰، ۴۸۳). منظور وی از موقعیت، شرایطی است که در آن، هم هنجارهای فردی یا خرده‌فرهنگی، و هم هنجارهای کلان قرار دارند. درواقع، درنتیجه برخورد میان فرهنگ کلانِ جامعه و فرهنگ قومی یا فردی، خرده‌فرهنگ‌ها به‌وجود می‌آیند (حاجیانی، ۱۳۸۷، ۱۴۸).

جنکینز[3] نیز با مبنا قرار دادن زمینه‌های اجتماعی «خود»، همهٔ هویت‌های افراد را از نوع هویت اجتماعی می‌داند، زیرا منبع این هویت‌ها، وابستگی‌های اجتماعی افراد است. فرد براساس هریک از موقعیت‌های اجتماعی که دارد، هویتی را کسب می‌کند و برمبنای منبع هویتی خود از جایگاه اجتماعی متناسب با آن نیز برخوردار می‌شود. همین تنوع و تعدد هویتی، ویژگی‌های خاصی را با خود به‌همراه می‌آورد؛ ازجمله اینکه هویت تبدیل به امری موقعیتی و گزینشی می‌شود؛ بنابراین، یکی از دستاوردهای مهم این نظرگاه، این است که هویت‌های جمعی در هر جامعه‌ای از منابع مختلف تغذیه می‌شوند و نوع این منابع هویت‌بخش یا هویت‌ساز بنابر شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرایندهای جامعه‌پذیری، گفتمان‌های حاکم، روابط اجتماعی، رسانه‌ها، سیاست فرهنگی، و... تعیین می‌شوند. دیگر اینکه، چون منابع هویت‌ساز فراوان هستند، هویت یکپارچه یا تک‌بعدی محقق نمی‌شود، بلکه شاکله هویت کنشگران، با تأثیرپذیری از هریک از جریانات هویتی خاص، سازماندهی

1. I
2. me
3. Richard Jenkins

می‌شود. درنهایت اینکه چون این فرایند به‌صورت تدریجی رخ می‌دهد، کنشگران، میان این منابع متعدد هویتی، سازگاری و انطباق ایجاد می‌کنند.

هویت قومی[1]، به‌عنوان نمودی از هویت جمعی، هویتی است برمبنای قومیت؛ و به‌عنوان یکی از جنبه‌های مهم پرسش «من که هستم؟»، عامل قدرتمندی در تکوین و حفظ گروه قومی و پیوند اجتماعی وابسته به آن است. هویت قومی، مجموعه‌ای از ایده‌های فرد درباره اعضای گروه قومی خود و بازشناسی خود با استفاده از برچسب‌های قومی است (مارتا[2]، ۱۹۹۳، ۱). براساس نظر فینی[3]، هویت قومی به درکی از خود اشاره دارد که درنتیجهٔ برخورداری از میراث قومی شکل می‌گیرد (فینی، ۲۰۰۷)؛ درکی از خود یا عناصر تشابه‌بخش و درون‌گروهی که افراد مرتبط با آن را از دیگران متمایز می‌کند. چنین عناصر هویت‌بخشی به‌مثابه منابع معنایی برای پیروان قومی، همیشه یکنواخت و مشابه نبوده است؛ ازاین‌رو، دستیابی به تعریفی تحلیلی از قومیت و هویت قومی ضروری به‌نظر می‌رسد. ارجاع به نگرش‌ها و تعریف‌های پژوهشگران داخلی می‌تواند در رسیدن به این هدف یاری‌رسان باشد.

جدول شماره (۱). عناصر هویت‌بخش قومی از دیدگاه پژوهشگران داخلی

پژوهشگر	عناصر هویت‌بخش بیرونی	عناصر هویت‌بخش درونی
قادرزاده، ۱۳۸۸	زبان، سرزمین، مفاخر و مشاهیر، رسوم، مذهب	غرور، تعلق و تعهد به عناصر
محمودی، ۱۳۹۰	ادبیات، تاریخ، اختراعات و افسانه‌ها	
محمدزاده، ۱۳۸۰	سرزمین، میراث تاریخی، فرهنگ و زبان، تاریخ، آینده مشترک، اسطوره‌های مشترک	
رحمانی، ۱۳۸۸	نیاکان مشترک واقعی یا باور به نیاکان اسطوره‌ای، نام مشترک، سرزمین، فضای مشترک زیستی، آداب‌رسوم، ارزش‌های مشترک	احساس تعلق به یک گروه واحد
پورزیتانی، ۱۳۸۸	منشأ مشترک، آداب‌ورسوم، سنت‌ها، تجربه‌های تاریخی، اقامت جغرافیایی عمومی و گاه مشترک	احساس مشترک
حیدری، ۱۳۸۷	دین، فرهنگ، موسیقی، آداب‌ورسوم محلی، زبان، سرزمین	
کریم‌زاده، ۱۳۸۸	اجتماع کوچک، ادراکی راستین یا کاذب در مورد اصل‌ونسب مشترک، خاطرات، گذشته تاریخی، فرهنگ، خویشاوندی، مذهب، سرزمین، ویژگی‌های ظاهری	
حمیدیان، ۱۳۸۵	پیوند خویشاوندی، سرزمین مشترک، اجداد مشترک، رسوم مشترک، تاریخ، افسانه	آگاهی خودقومی و رفتار قومی

1. ethnic identity
2. Martha
3. Phinney

پژوهشگر	عناصر هویت‌بخش بیرونی	عناصر هویت‌بخش درونی
میرزایی ورزنه، ۱۳۸۷	زبان، فرهنگ و میراث فرهنگی، سرزمین	گرایش، وابستگی قومی و احساس تعلق و تعهد به آن‌ها
میرزایی، ۱۳۹۰	فرهنگ، تاریخ مشترک، سرنوشت مشترک	
مروت، ۱۳۸۳	سرزمین مادری، زبان مادری، آداب محلی و غرور محلی، گذشته تاریخی، منافع محلی، تعلق به مردم قوم خود و ترجیحات روابط اجتماعی (در مورد همسرگزینی، دوست‌گزینی)	وفاداری مشترک، علایق مشترک
احمدلو، ۱۳۸۱	تبار و اجداد مشترک افسانه‌ای یا واقعی، تاریخ، فرهنگ (به‌ویژه زبان و دین)، موسیقی	آگاهی، وابستگی قومی
گدازگر و فتحی، ۱۳۸۴	ترجیحات ارتباطی، زبان، موسیقی اصیل، لباس محلی	احساسات مرتبط با عضویت قومی (افتخار و تعلق)
فکوهی و آموسی، ۱۳۸۸	ریشه مشترک بیشتر به‌صورت نیای مشترک، ویژگی‌های فیزیکی و شخصیتی مشترک، زبان و رسوم مشترک، سرزمین مشترک	آگاهی و رفتار
مهدوی و توکلی، ۱۳۸۸	مذهب، زبان و خط، موسیقی، سرزمین، آداب‌ورسوم و سنت‌ها، نمادها، خاطرات جمعی و اسطوره‌ها	احساس برگزیدگی و احساس تعلق

همسو با دیدگاه برتون، عناصر و ویژگی‌های هویت‌بخش قومی را می‌توان در دو مقولهٔ بیرونی و درونی دسته‌بندی کرد. برخی از عناصر عینی (مانند زبان، تاریخ، نیاکان و جغرافیای مشترک) در کنار عناصر ذهنی (مانند آگاهی‌ها، ادراک‌ها، و احساسات مرتبط با آن‌ها) که به کردارها و عادت‌های رفتاری قومی منجر می‌شوند، هویت قومی را قوام و دوام می‌بخشند. البته باید درنظر داشت که کم‌وکیف برخورداری کنشگران قومی از عناصر هویت‌بخش قومی به یک اندازه نبوده و متأثر از عواملی ـ که به آن‌ها اشاره خواهد شد ـ متفاوت است؛ بنابراین، می‌توان چنین گفت که در میان یک جمعیت انسانی، وجود مجموعه‌ای از عناصر بیرونی مشترک در کنار عناصر درونی مشترک (ذهنیت‌های معطوف به آن متعینات) تولید و توسعه هویت قومی را به‌همراه دارد.

از نظر نویسندگان این پژوهش، مقولهٔ هویت، وجه نگرشی دارد. براساس دیدگاه توماس[1] (۱۹۷۱) نگرش، سازوکار پنهانی است که رفتار را هدایت می‌کند و در سه سطح شناختی، عاطفی، و رفتاری، قابل‌مطالعه است (کریمی، ۱۳۸۸).

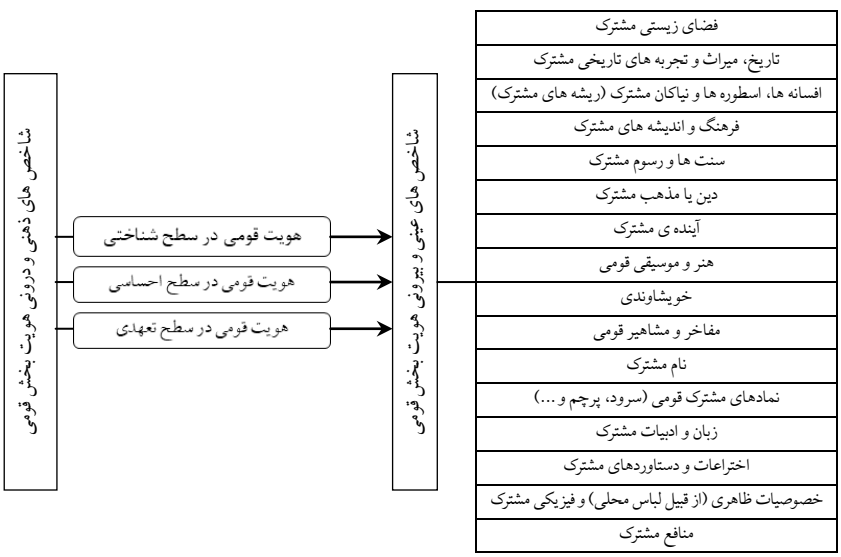
سطح شناختی: جزء شناختی نگرش، عبارت از اطلاعاتی است که فرد درباره موضوعِ نگرش دارد. در اینجا منظور، اطلاعات و آگاهی‌هایی است که فرد دربارهٔ عناصر هویت‌بخش قومی به‌دست می‌آورد.

1. Thomas

سطح احساسی: این جزء، شامل احساساتی است که موضوع نگرش در شخص برمی‌انگیزد. احساسات مثبت و منفی، خوشایند و ناخوشایند، تعلق و انزجار، غرور و حقارت، و... ازجمله احساساتی هستند که افراد ـبا توجه به وضعیت‌های قومیـ می‌توانند در مورد عناصر قومی خود داشته باشند.

سطح آمادگی برای عمل: اغلب، نگرش را نوعی آمادگی برای عمل تعریف کرده‌اند؛ یعنی، نگرش، شخص را آماده می‌کند تا در برخورد با موضوع نگرش، کنشی از خود نشان دهد. چنانچه نگرش شخص در مورد موضوعی مثبت باشد، آماده است که کمک کند، ستایش کند، حمایت کند یا پاداش بدهد (کریمی، ۱۳۸۸). از این منظر، شکل‌گیری تعهد قومی ـکه در نقطه بین عین و ذهن قرار می‌گیرد و در عالم ذهن، نزدیک‌ترین فاصله را به کنش قومی دارد ـ مقصد نهایی تمام سیاست‌ها و راهبردهای نهادهای قومی تلقی می‌شود.

بنابراین، می‌توان هویت قومی را در سه سطح شناختی (دانشی یا آگاهی)، احساسی (عاطفی)، و تعهدی (آمادگی عمل) بررسی کرد؛ هرچند سطوح یادشده، تفاوت‌های معنایی مشخصی دارند و می‌توان آن‌ها را به‌صورت جداگانه سنجید، ولی باید درنظر داشت که هریک از آن‌ها دروازه ورود به دیگری است؛ ازاین‌رو، هویت قومی وضعیت مدرج و پیش‌رونده‌ای دارد.

شکل شماره ۱. هستی‌شناسی مفهوم هویت قومی

۲-۱. جهان رسانه‌ای و بازنمایی معنا

امروز در دو دنیای واقعی و رسانه‌ای زندگی می‌کنیم و این درحالی است که زندگی در دنیای رسانه‌ای، برخلاف دنیای واقعی، جنس نرم و فرهنگی داشته و ویژگی خاص آن، دگردیسی در زمان و مکان است. با ظهور و قدرت‌گیری جهان رسانه‌ای، رقابت بی‌پایانی در راستای انگاره‌سازی‌ها و واقعیت‌نمایی‌ها ـ از طریق آنچه از آن با عنوان بازنمایی یاد می‌شود ـ بین آژانس‌های رسانه‌ای آغاز شد. بازنمایی، بخشی از فرایندی است که به تولید معنا و مبادله آن میان اعضای یک فرهنگ می‌پردازد و شامل استفاده از زبان، نشانه‌ها، و ایماژها می‌شود (هال و ژالی[1]، ۲۰۰۷، ۱۵). هدف رسانه‌ها از بازنمایی‌ها و تصویرسازی‌ها، ارائه روایت ویژه‌ای از جهان پیرامون است. چنین روایتی، از طریق اتخاذ رژیم منحصربه‌فردی از حقایق با دستکاری در دوگانه‌های معنایی ـ اصل/فرع، صدق/کذب و حقیقی یا مصنوعی ـ امکان‌پذیر می‌شود. منظور از بازنمایی این است که یک رسانه هیچ‌گاه ابزاری خنثی و یک میانجی بی‌طرف در ارائه تصویر به‌شمار نمی‌آید، زیرا رسانه، متکی به زبان و معنا است و زبان و معنا نیز در چارچوب گفتمان همواره متکی به قدرت است؛ بنابراین، بازنمایی حوادث توسط رسانه‌ها ـ سوای بحث اخلاقی و غیراخلاقی بودن آن دارای سوگیری ایدئولوژیک است و در راستای تضعیف یا تثبیت قدرت و گفتمان ویژه‌ای گام برمی‌دارد (هال و ژالی، ۲۰۰۷، ۳۲).

۲. روش پژوهش

این مقاله به‌لحاظ هدف، کاربردی ـ توسعه‌ای و روش پژوهش آن، توصیفی ـ تحلیلی است و برای گردآوری داده‌های مورد نیاز، از بررسی‌های اسنادی و تکنیک نقشه پیشینه بهره برده‌ایم. این روش پژوهش، در جایی‌که نیاز به تصویرسازی، تشریح، تبیین دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت مسئله است، به‌کار می‌رود. اسناد مورد تحلیل در این پژوهش، شامل ۵۰ منبع (۲۸ پایان‌نامه و ۲۲ مقاله علمی‌ـپژوهشی) است که برمبنای معیارهای درون‌گنجی (ازجمله نزدیکی زمانی، نزدیکی موضوعی، و اعتبار) انتخاب شده‌اند.

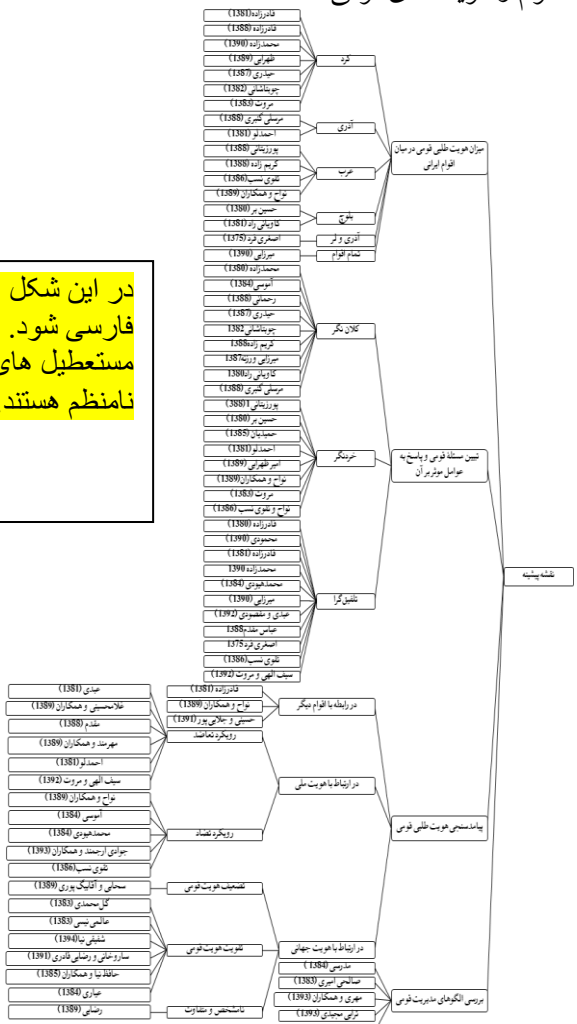
1. Hall and jally

۳. یافته‌های پژوهش

۳-۱. معرفی، مرور، و دسته‌بندی مطالعات پیشین قومی در ایران

در یک نگاه کلی، مطالعات مربوط به هویت قومی در ایران را می‌توان این‌گونه فصل‌بندی کرد: ۱. سنجش میزان هویت‌طلبی قومی؛ ۲. تبیین مسئلهٔ قومی و پاسخ به عوامل مؤثر بر آن؛ ۳. پیامدسنجی هویت‌طلبی قومی و بررسی رابطه آن با پدیده‌ها و موضوعات دیگر؛ و ۴. بررسی الگوهای مدیریت اقوام و هویت‌های قومی.

در این شکل اعداد باید فارسی شود. همچنین مستعطیل های پایین نامنظم هستند.

شکل شماره ۲. نقشه پیشینه مطالعات قومی در ایران

۲-۳. سنجش میزان هویت‌طلبی قومی

این بخش، شامل آن‌دسته از مطالعاتی می‌شود که با هدف واقعیت‌سنجی و برآورد وضعیت هویت‌طلبی قومی، اقدام به پژوهش کرده‌اند؛ به‌عبارت دیگر، در مورد میزان هویت‌طلبی قومی، آمار و ادعایی مطرح کرده‌اند.

جدول شماره (۲). میزان هویت‌طلبی قومی به‌تفکیک میدان‌های قومی

پژوهشگر	زمان پژوهش	مهم‌ترین یافته‌های مربوط به میزان قوم‌گرایی
کرد		
قادرزاده	۱۳۸۸	ارجحیت هویت جمعی: ۱. هویت قومی ۴۵/۵؛ ۲- هویت جهانی ۳۰/۱؛ ۲. هویت ملی ۲۴/۴
قادرزاده	۱۳۸۱	قوم‌مداری ۵۶درصدی کردها
محمدزاده	۱۳۹۰	۹۰ درصد افراد دارای گرایشات قومی بوده‌اند و از این بین، ۶۶ درصد دارای قوم‌گرایی زیاد هستند.
ظهرابی	۱۳۸۹	رجحان هویت قومی در ابعاد سیاسی و فرهنگی بر هویت ملی
حیدری	۱۳۸۷	در ۷۲ درصد مطالب نشریه‌ها، هیچ‌گونه هویتی (قومی و ملی) برجسته نشده است. ۹۶ درصد مطالب قومی حوزهٔ فرهنگی کرد، در نشریه‌های محلی کردستان، ۳ درصد در نشریه‌های محلی کرمانشاه، و یک درصد در نشریه‌های محلی ایلام مشاهده شده است. از ۵۲ مطلب ضد امنیت ملی، ۲۱ مورد به نشریه‌های کردستان، ۱۷ مورد به کرمانشاه، و ۱۴ مورد به نشریه‌های ایلام اختصاص پیدا کرده است.
چوبتاشانی	۱۳۸۲	قوم‌گرایی بالا مفروض گرفته شده است. تقاضاها برای نگهداشت و تقویت عناصر فرهنگی قوم کرد در افزایش چاپ کتاب‌ها و نشریه‌ها به زبان قومی، اسامی فرزندان، و... از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲ به‌شدت افزایش داشته است.
مروت	۱۳۸۳	ارجحیت هویت جمعی: ۱. هویت قومی ۴۰درصد؛ ۲. هویت جهانی ۳۱درصد؛ ۳. هویت ملی ۲۹درصد. ارجحیت ارزش‌ها: قومی ۴۵ درصد؛ جهانی ۳۴درصد؛ ملی ۲۱درصد. ارجحیت زبانی: قومی۵۴ درصد؛ جهانی ۳۱ درصد؛ ملی ۱۵درصد. ارجحیت اسم فرزند: اسامی قومی ۵۴ درصد؛ ملی ۳۰ درصد؛ جهانی ۱۶درصد.
آذری(ترک)		
احمدلو	۱۳۸۱	هویت قومی متعادل با هویت ملی در کشور جریان دارد. نه‌تنها قوم‌گرایی، هیچ منافاتی با ملی‌گرایی (ناسیونالیسم ملی) ندارد، بلکه افرادی که گرایشات قومی بالایی دارند، گرایشات وطنی بالایی نیز دارند.
عرب		
پورزیتانی	۱۳۸۸	ارجحیت هویت جمعی: ۱. هویت قومی۴۴درصد؛ ۲. هویت ملی ۳۷ درصد؛ ۳. هویت جهانی ۱۹درصد.
کریم‌زاده	۱۳۸۸	روند روبه‌صعود جنبش قومی در بین اعراب خوزستان.
تقوی‌نسب	۱۳۸۶	میزان گرایشات قوم‌گرایانه، تقریباً دو برابر میزان هویت ملی است. با تقویت هویت قومی، میزان هویت ملی فرد کاهش می‌یابد. با سطح معناداری ۰۰۰. =Sig و R=.۶۰۹

پژوهشگر	زمان پژوهش		مهم‌ترین یافته‌های مربوط به میزان قوم‌گرایی
نواح و..	۱۳۸۹		۲۷/۴۱ از نمره ۳۵ (نشان‌دهندهٔ هویت قومی بالا)
بلوچ			
حسین‌بر	۱۳۸۰		نگرش به هویت ملی در نزد دانشجویان بلوچ: ۱. ۵/۸ منفی؛ ۲. ۵۹/۱ بی‌تفاوت؛ ۳. ۳۵/۱ مثبت
کاویانی راد	۱۳۸۰		روابط عمیق درون‌قومی، بیشتر از روابط برون‌قومی اعلام شده است.
لر			
حمیدیان	۱۳۸۵		۳۶ درصد قوم‌گرا؛ ۴۳درصد متوسط؛ ۲۱درصد پایین.
آذری و لر			
اصغری فرد	۱۳۷۵	ترک	۵۲ درصد آذری‌ها قوم‌گرایی زیادی دارند. پنداشت از زیباترین زبان: ۷۹درصد زبان محلی را بهترین زبان دنیا دانسته‌اند.
		لر	۴۲ درصد لرها قوم‌گرایی بالایی داشته‌اند. پنداشت از زیباترین زبان دنیا: ۲۴درصد لرها زبان محلی خود را بهترین زبان دنیا دانسته‌اند.
آذری و لر			
میرزایی	۱۳۹۰	کرد	۵٫۸ از نمره ۷ که بالاترین درجه خاصگرایی قومی است.
		بلوچ	۵٫۲ از نمره ۷ که بالاترین درجه خاصگرایی قومی است.
		آذری	۴٫۵۱ از نمره ۷ که بالاترین درجه خاصگرایی قومی است.
		عرب	۴٫۴۵ از نمره ۷ که بالاترین درجه خاصگرایی قومی است.
		لر	۴٫۳۳ از نمره ۷ که بالاترین درجه خاصگرایی قومی است.

فصلنامه علمی ـ پژوهشی

دوره۱۱، شماره ۲
تابستان ۱۳۹۷
پیاپی ۴۲

۳-۳. تبیین مسئله قومی و پاسخ به عوامل مؤثر بر آن

برخی از مطالعات با مفروض دانستن مسئله قومی به سطح تبیین بسنده کرده‌اند. این دسته از مطالعات با هدف پاسخ به «چرایی» مسئله، تنظیم شده‌اند و با بهره‌گیری از نوع خاصی از متغیرها در یکی از سه سطح (خرد، کلان، و تلفیقی) قرار می‌گیرند. جدول زیر، تصویری از علل و عوامل مؤثر بر ظهور و بروز مسئله قومی است.

جدول شماره (۳). چرایی هویت‌طلبی قومی از منظر پژوهشگران داخلی

پژوهشگر	مستقل	جامعه آماری	رویکرد
قادرزاده، ۱۳۸۸	سطح توسعه مناطق قومی، سرمایه‌های اقتصادی، سرمایه‌های فرهنگی، عادت‌واره مثبت، روابط اجتماعی	مناطق کردنشین	تلفیقی
محمودی، ۱۳۹۰	طبقه اجتماعی، میزان استفاده از رسانه‌های جمعی بومی، دانش محلی، احساس تبعیض	دانشجویان کرد دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی	تلفیقی
قادرزاده، ۱۳۸۱	سن، جنسیت، پایگاه اجتماعی و اقتصادی، میزان قوم‌مداری میزان آگاهی و شناخت از دیگر اقوام، میزان تعاملات اجتماعی با دیگر اقوام	شهر بانه	خرد

پژوهشگر	مستقل	جامعه آماری	رویکرد
محمدزاده، ۱۳۸۰	سیاست تمرکزگرایی، محرومیت‌های اقتصادی، محرومیت‌های فرهنگی، محرومیت‌های سیاسی	اسناد و آمارهای مناطق کردنشین	کلان
محمدزاده، ۱۳۹۰	نوع گویش، نوع مذهب، محل پرورش فرد، احساس تبعیض سیاسی، احساس تبعیض اجتماعی و اقتصادی، احساس تبعیض فرهنگی، نوع مصرف رادیو، نوع مصرف تلویزیون	مناطق کردنشین کردستان، کرمانشاه، و اذربایجان غربی	تلفیقی
رحمانی، ۱۳۸۸	نوع گرایش و گفتمان حاکم در بین نخبگان قومی	نخبگان قومی کرد	کلان
پورزیتانی، ۱۳۸۸	سن، اصالت قومی، وابستگی شغلی به دولت، میزان رضایت از دولت، پیوستگی به گروه‌های نخستین، پایگاه اجتماعی و اقتصادی، سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، گسترده تعاملات اجتماعی، احساس تبعیض، احساس محرومیت نسبی	اعراب خوزستان	خرد
حیدری، ۱۳۸۷	نوع نشریه محلی، گذشت زمان، استان محل انتشار	مطبوعات محلی مناطق کردستان،کرمانشاه و ایلام	کلان
حسین‌بر، ۱۳۸۰	جنسیت، محل سکونت، تعداد ترم‌های گذرانده‌شده، میزان پیوستگی خانوادگی، میزان پیوستگی با همسالان، پیوستگی با گروه‌های مرجع، پایگاه اقتصادی‌ـاجتماعی، میزان استفاده از رسانه‌های گروهی، میزان عضویت گروهی، میزان رضایت از کشور احساس تبعیض، احساس محرومیت	دانشجویان بلوچ دانشگاه‌های سیستان‌وبلوچستان	خرد
چوبتاشانی، ۱۳۸۲	نخبگان قومی داخلی و خارجی، رسانه‌ها و شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنتی ، یکجانبه‌نگاری آمریکا	اسناد و آمارهای مربوط به کردها	کلان
کریم‌زاده، ۱۳۸۸	محرومیت نسبی مناطق، فعالان و نخبگان قومی در داخل و خارج از کشور، برد و نفوذ رسانه‌های عرب‌زبان	اسناد و مدارک مربوط به اعراب	کلان
مرسلی، ۱۳۸۸	حاکمیت نوع خاصی از گفتمان قومی	اسناد و مدارک مربوط به ترک‌ها	کلان
اصغری فرد، ۱۳۷۵	نوع قومیت، محل زندگی، محرومیت و برخورداری منطقه، احساس محرومیت، احساس تبعیض، پنداشت از رفتار فارس‌ها، پایگاه اقتصادی‌ـاجتماعی، پهنهٔ روابط اجتماعی، تحصیلات، آشنایی با زبان فارسی، عضویت در گروه‌های ثانویه، جنسیت، نوع قوم	آذربایجان شرقی و لرستان	تلفیقی
تقوی‌نسب، ۱۳۸۶	سن، جنسیت، وضعیت تأهل، شغل، درآمد، میزان مالکیت خانواده، احساس محرومیت نسبی اقتصادی، سابقه شهرنشینی، منطقه مسکونی (عرب‌نشین/مختلط)، اعتماد به قوم، پایبندی به هنجارهای قومی، تحصیلات، استفاده از وسایل ارتباط جمعی، رضایت از نظام سیاسی، مشارکت در امور سیاسی، احساس محرومیت نسبی در بعد سیاسی، هویت قومی	اعراب خوزستان	تلفیقی
حمیدیان، ۱۳۸۵	ارتباطات درون‌قومی، احساس نابرابری، اشتراکات فرهنگی با قوم نابرابری اقتصادی، نابرابری منابع، نابرابری حقوقی، پایگاه اقتصادی و اجتماعی	خرم‌آباد	خرد
میرزایی ورزنه، ۱۳۸۷	سیاست های تمرکزگرایانه کتب درسی	کتاب های عمومی متوسطه	کلان
میرزایی، ۱۳۹۰	پایگاه اجتماعی و اقتصادی، گرایش مذهبی، جنس، محل سکونت، احساس تبعیض، گرایشات قوم‌گرایانه، گرایشات مدنی	دانشجویان دوره کارشناسی ایران	تلفیقی

پژوهشگر	مستقل	جامعه آماری	رویکرد
مروت، ۱۳۸۳	پایگاه اقتصادی و اجتماعی، میزان آگاهی، پنداشت از خود، گروه مرجع، گستره روابط اجتماعی، جنس	دانشجویان کرد دانشگاه‌های کردستان	خرد
کاویانی راد، ۱۳۸۰	تفاوت‌های مذهبی، سیاست‌های تمرکزگرایانه، فقر و نابرابری موجود بین شیعیان و سنی‌های استان، فاصله ی جغرافیایی، بالا رفتن آگاهی و گسترش ارتباطات	مسئولان استانی سیستان‌وبلوچستان	کلان
احمدلو، ۱۳۸۱	هویت قومی، هویت ملی، جنسیت، تاهل، سطح تحصیلات، وضعیت اشتغال، نوع شغل، درآمد	جوانان شهر تبریز	خرد
محمدهیودی، ۱۳۸۴	دانش محلی، همبستگی درون‌قومی، سیاست های تمرکزگرایانه، سطح توسعه مناطق قومی، محرومیت سیاسی	اعراب خوزستان	تلفیقی
مقدم، ۱۳۸۸	درآمد، تحصیلات پدر، پایگاه اجتماعی ـاقتصادی، هویت‌طلبی قومی، شبکه ارتباط اجتماعی، اعتماد به نفس	جوانان شهر آبادان (۲۰-۲۴ساله)	تلفیقی
آموسی، ۱۳۸۴	هویت قومی، تحولات عراق، رسانه‌های بومی خارجی و ماهواره‌ای، عملکرد نخبگان کرد	جوانان ۳۵-۱۵ ساله پیرانشهر	کلان
ظهرابی، ۱۳۸۹	تحصیلات، شغل، تأهل، جنسیت، هویت قومی	کردهای سنی‌مذهب	خرد
نواح و همکاران، ۱۳۸۹	احساس محرومیت نسبی در بعد سیاسی، احساس محرومیت نسبی در اقتصاد فردی، نگرش مثبت به اقوام در خوزستان، اعتقاد به نخبگان قوم عرب، رضایت از نظام سیاسی، مشارکت در امور سیاسی، رضایت از رسانه ملی، استفاده از رسانه‌های خارجی سیاسی، احساس محرومیت نسبی اقتصادی استان	اعراب ساکن اهواز	خرد
نواح و...، ۱۳۸۶	احساس محرومیت نسبی	اعراب اهواز	خرد
عبدی و مقصودی، ۱۳۹۲	فعالیت هدفمند رسانه‌های خارجی،استفاده ابزاری نخبگان از محافل و منابع قومی، تاریخ‌سازی و نمادسازی قومی، نگاه تقلیل‌گرایانه به هویت ملی و کاهش احساس تعلق به هویت ملی، رشد شهرنشینی و حاشیه‌نشینی، موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی احساس محرومیت نسبی و تبعیض، نابرابری اقتصادی، تحولات فکری و سیاسی در عرصه جهانی، ضعف مدیریتی	نخبگان آذربایجان ایران	تلفیقی
سیف‌اللهی و مروت، ۱۳۹۲	احساس محرومیت نسبی، گستره روابط، بهره‌مندی از رسانه، سن سرمایه فرهنگی	کرج	تلفیقی

۳-۱-۳. پیامدسنجی هویت‌طلبی قومی و بررسی رابطه آن با پدیده‌ها و موضوعات دیگر

برخی از مطالعات برای بررسی تأثیرات هویتی اقوام ایرانی بر پدیده‌ها و موضوعات فردی و اجتماعی و در پاسخ به این مسئله که کم‌وکیف هویت‌طلبی قومی چه وضعیت‌های مثبت و منفی‌ای را ایجاد می‌کند، انجام شده‌اند. در این‌گونه مطالعات، هویت قومی و کیفیت آن نه به‌مثابه متغیر تابع و اثرپذیر، بلکه به‌مثابه متغیر مستقل و اثرگذار بررسی شده است.

گرایش به هویت ملی و هویت جهانی، جهت‌گیری در مورد نظام، گرایشات مدنی،

مشارکت سیاسی فرامحلی، امنیت ملی، توسعه، و وفاق و همبستگی اجتماعی، ازجمله مقوله‌ها و موضوعاتی بوده‌اند که با تأثیرپذیری از هویت‌طلبی قومی، مطالعه شده‌اند.

در حالت کلی می‌توان برمبنای سطح مورد تحلیل، مطالعات یادشده را در سه گروه، دسته‌بندی کرد:

۱. **چگونگی مناسبات و روابط عناصر هویتی یک قوم با عناصر هویتی قوم دیگر**: عادت‌وارهٔ قومی و فاصله اجتماعی کنشگر قومی با منابع و عناصر هویت‌بخش سایر اقوام، محوری‌ترین موضوعِ مورد تأکید این‌گونه مطالعات به‌شمار می‌آید. قادرزاده (۱۳۸۱) در مطالعه خود تأیید می‌کند که بین میزان قوم‌مداری ساکنان شهر بانه و فاصله اجتماعی، رابطه مثبتی وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که با افزایش گرایش‌های قومی افراد، شاهد تشدید فاصله اجتماعی میان اقوام ایرانی هستیم. هرچند با افزایش میزان آگاهی و شناخت و میزان تعاملات اجتماعی با اقوام دیگر (عادت‌واره مثبت)، این فاصله کاهش می‌یابد. نواح و همکارانش (۱۳۸۹) نیز به این نتیجه رسیده‌اند که نگرش مثبت اعراب خوزستان به اقوام دیگر، سبب کم‌رنگ شدن هویت قومی می‌شود. به بیان دیگر، تشدید هویت‌طلبی قومی با نگرش منفی در مورد سایر اقوام، همراه است. سید ابراهیم حسینی و حمیدرضا جلایی‌پور (۱۳۹۱) نیز در مطالعه‌ای در بین جوانان دو قوم کرد و ترک اثبات کرده‌اند که افزایش سرمایه اجتماعی برون‌گروهی کنشگران قومی، سبب کاهش خاص‌گرایی و گرایش به هویت عام (هویت ملی) می‌شود.

۲. **چگونگی مناسبات و روابط عناصر هویت قومی با عناصر هویت ملی**: اگر هویت ملی را متشکل از عناصری مانند اسلامی بودن، ایرانی بودن، و مدرنیته درنظر بگیریم، گونه بسیار مهم این‌دسته از مطالعات، نسبت‌سنجی بین هویت‌طلبی قومی با این عناصر هویت ملی و الزامات استمرار و تحکیم آن است. به‌عبارت دیگر، هویت‌طلبی قومی چه تأثیراتی بر عناصر هویت ملی (اسلام، زبان فارسی، تاریخ مشترک، جغرافیای ملی، نیاکان، سنت‌ها و هنر مشترک) و الزامات آن ازقبیل مشارکت سیاسی، جهت‌گیری در مورد نظام، همبستگی اجتماعی، امنیت اجتماعی و... دارد. در این مورد با دودستگی نتایج روبه‌رو هستیم. ازیک‌سو، بین هویت قومی و هویت ملی (همراه با الزامات و عناصر آن) رابطهٔ مثبت و از سوی دیگر، در برخی از مطالعات بین این دو نوع از هویت جمعی، رابطهٔ منفی گزارش شده است. نقی‌زاده (۱۳۸۵) در پژوهشی که میان دانشجویان ترک دانشگاه‌های تهران و تبریز انجام داده است، ثابت می‌کند

که بین همبستگی قومی و نوع نگرش به هویت ملی رابطه منفی معناداری وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که تقویت هویت قومی و همبستگی متأثر از آن، گرایش به هویت عام‌تر، به‌ویژه هویت ملی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین، هیودی (۱۳۸۴) با به‌کارگیری روش تلفیقی در بررسی شرایط اعراب خوزستان، به این نتیجه رسیده است که بین آگاهی و دلبستگی درون‌قومی با گرایش به مشارکت سیاسی، رابطه معکوسی دیده می‌شود. البته وی تأکید می‌کند که این رابطه در مورد مشارکت سیاسی محلی (مانند انتخابات شوراهای شهر و روستا) تا اندازه‌ای متفاوت است. مجنون آموسی (۱۳۸۴) نیز در پژوهشی، بین هویت قومی و هویت ملی در بین جوانان پیرانشهر، رابطه معکوسی می‌بیند. در این مورد، نواح و همکاران (۱۳۸۹) در مطالعه‌ای که در بین اعراب خوزستان به روش پیمایش انجام داده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که هویت‌طلبی قومی با نگرش منفی در مورد رسانه ملی و نظام سیاسی حاکم همراه است. به‌عبارت دیگر، براساس پژوهش آن‌ها، بین هویت قومی و هویت ملی (به‌ویژه در ابعاد سیاسی) رابطه مثبتی دیده نمی‌شود.

محمدجعفر جوادی ارجمند و همکاران (۱۳۹۳) نیز با تأکید بر لزوم جذب هویت قومی در یک چارچوب کلان هویت‌بخش برای رسیدن به همبستگی ملی و درنهایت، امنیت ملی، به‌نوعی بر مزاحمت هویت قومی در تحقق هویت ملی تأکید می‌کند. این درحالی است که احمدلو (۱۳۸۱) در پیمایشی در میان جوانان شهر تبریز، بین هویت قومی و هویت ملی، رابطه مثبتی را نتیجه‌گیری کرده است. در این پژوهش، رابطهٔ هم‌افزایی بین هویت قومی و هویت ملی به‌صورت معنادار تأیید می‌شود. به‌عبارت دیگر، هویت‌طلبی قومی نه‌تنها هویت ملی را تضعیف نمی‌کند، بلکه سبب تقویت آن نیز می‌شود. احمد مهرمند و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی مشابه در میان جوانان آذری شهر ارومیه، نتیجهٔ بالا را تأیید کرده‌اند. در این پژوهش، رابطهٔ بین هویت قومی و هویت ملی از نوع هم‌افزایی و مثبت اعلام شده است. در پژوهش سیف‌اللهی و مروت (۱۳۹۲) در شهر کرج نیز بین هویت قومی و هویت ملی نسبت منفی‌ای دیده نشده است.

۳. **چگونگی مناسبات و روابط عناصر قومی با عناصر هویت جهانی**: هویت جهانی به‌معنای آگاهی، تعلق، و تعهد به نمادها و منابع معنایی فراملی است. نسبت‌سنجی بین هویت‌طلبی قومی با این عناصر و منابع معنایی (ارزش‌ها، سنت‌ها و تجلی‌های جهانی)

مهم‌ترین هدف این دسته از مطالعات به‌شمار می‌آید. این‌گونه مطالعات را می‌توان در سه زیرگروه دسته‌بندی کرد:

الف) قائل به افول هویت‌طلبی قومی در مقابل شکل‌گیری و اشاعه هویت جهانی: اساس و مفروض چنین دیدگاهی این است که هویت جهانی به‌موازات فرایند جهانی‌شدن، به ابزار خردکننده تمایزات و تنوع‌های فرهنگی تبدیل شده است. برمبنای این دیدگاه، به‌موازات پیشرفت روند یادشده، بیش‌ازپیش منابع هویت‌بخش اقوام به‌چالش کشیده خواهند شد. جلیل سحابی و هاشم آقابیگ‌پوری (۱۳۸۹) در پژوهشی درباره جوانان شهر بوکان، رابطه بین هویت جهانی و هویت قومی را منفی ارزیابی کرده‌اند. به دیگر سخن، هرچقدر میزان گرایش به جهانی‌شدن در پاسخ‌گویان قوی‌تر بوده، هویت قومی آن‌ها ضعیف‌تر شده است.

ب) تقویت هویت‌طلبی قومی به‌دلیل امکان‌ها، ظرفیت‌ها، و خلأهای پیش‌آمده درنتیجه جهانی‌شدن هویت جهانی: اساس و مفروض چنین دیدگاهی در این نکته نهفته است که اگر پیش از این، دولت‌ها انحصار اعمال و به‌کارگیری نظام کنترلی جامعه و درنهایت، مدیریت قومی را به‌عهده داشتند، امروزه با ظهور نهادها و ارزش‌های جهانی، این قاعده دستخوش تغییراتی شده و فرصتی برای رهایی هویت‌های مقاومت از زیر سلطه نمادین و مستقیم قدرت مرکزی پیش آمده است. همچنین، ابزارهای ارتباطی فراملی با آگاهی‌بخشی و تحریک حساسیت‌های فرهنگی اقوام به کم‌رمق شدن مرزهای دولت‌ـملت‌ها دامن زده و صورت‌بندی‌های جدیدی را در عرصهٔ جهانی شکل داده‌اند. گل‌محمدی (۱۳۸۳) در گزارش پژوهشی‌ای با عنوان «درآمدی نظری بر جهانی‌شدن و هویت قومی» در پی ارائه یک چارچوب مفهومی مناسب برای بررسی و درک تأثیر فرایند جهانی‌شدن بر قومیت است. از نظر این نویسنده، فرایند جهانی‌شدن به دو صورت، زمینه‌ساز و تقویت‌کننده قومیت یا هویت قومی می‌شود؛ نخست، به‌صورت غیرمستقیم از طریق مختل کردن کارویژه‌های هویت‌سازی و هویت‌یابی دولت و دوم، به‌صورت مستقیم از طریق فراهم کردن بستر، امکان، و ابزار مناسب برای شکل‌گیری و تقویت هویت قومی. تحقیقات شفیعی‌نیا (۱۳۹۴)، حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۸۵)، و ساروخانی و رضایی قادری (۱۳۹۱) نیز رشد خاص‌گرایی قومی و تضعیف وابستگی‌های ملی را به‌عنوان پیامدهای گسترش فضای مجازی، مطرح کرده‌اند.

ج) **قائل به وضعیت‌های متفاوت جوامع قومی در برخورد با هویت جهانی**: مفروض اساسی این دیدگاه، وجود میزانی از تنوع در رویارویی جوامع قومی با سیاست هویتی جهانی‌شدن

است؛ به این معنا که نمی‌توان نسخه‌ای کلی برای وضعیت فعلی و آینده اقوام پیچید. علی امیدی و فاطمه رضایی (۱۳۸۹) در پژوهشی که در مورد دانشجویان چهار قوم ایرانی (کرد، بلوچ، عرب، و آذری) انجام داده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که ابعاد فرهنگی هویت قومی در رویارویی با هویت جهانی، روبه‌افول بوده و در مقابل، ابعاد سیاسی و مطالبات سیاسی آن‌ها از دولت مرکزی، درحال افزایش است.

۴-۱-۳. بررسی الگوهای مدیریت قومی

این بخش دربردارندهٔ پژوهش‌هایی است که با پذیرش تنوع قومی در ایران، ضمن معرفی انواع الگوهای مدیریتی جوامع چندقومی، به معرفی الگوی مطلوب موردنظر پرداخته‌اند. در جدول زیر به بررسی الگوی ترویجی برخی از مطالعات داخلی در این زمینه می‌پردازیم:

جدول شماره (۴). الگوی مطلوب مدیریت قومی از منظر پژوهشگران داخلی

شناسه اثر	الگوی مطلوب مدیریت قومی
مدرسی (۱۳۸۴)	پژوهشگر ضمن معرفی الگوهای وحدت‌گرا و تکثرگرا در مورد عناصر فرهنگی و زبانی اقوام به برشماری امتیازها و مشکلات هریک پرداخته است. مشکلات الگوی مدیریتی وحدت‌گرا: احساس تبعیض قومی و زبانی میان اقلیت‌ها، مشکلات نظام آموزشی تک‌زبانه برای اقلیت‌ها (به‌ویژه در سال‌های نخست تحصیل)، بالا بودن نرخ بی‌سوادی در مناطق قومی و زوال سرمایه‌های قومی. مشکلات الگوی مدیریتی تکثرگرا: تقویت روحیه جدایی‌طلبی و محلی‌گرایی، تقویت احساس تعلق قومی، تضعیف وحدت ملی، ایجاد مانع در برابر توسعه و مدرنیسم و مسائل اجرایی نظام‌های آموزشی چندزبانه. الگوی ترکیبی: عبارت است از انتخاب بیش از یک زبان رسمی و منطقه‌ای در کنار یک زبان مشترک در سطح ملی تا به‌این‌ترتیب، هم به حقوق زبانی گروه‌های قومی‌ـزبانی مناطق مختلف یک کشور احترام گذاشته شود و هم از طریق یک زبان رسمی مشترک به‌عنوان نماد ملیت و وحدت، همبستگی و هویت ملی، حفظ و برجسته شود. الگوی ترکیبی با پوشش دادن محدودیت‌های ایجادشده توسط دو الگوی یادشده با پیوند دادن میان احساس تعلق قومی و همبستگی ملی، کارآمدتر معرفی شده است.
غلامحسینی و همکاران (۱۳۹۰)	نویسندگان، ضمن بررسی زمینه‌های شکل‌گیری تحرکات قومی در ایران، الگوی مدیریتی ساختی را پیشنهاد می‌کنند؛ الگویی متشکل از حذف ساختارهای زمینه‌ساز (فقر مناطق قومی، معیشت، بیکاری، و...) در کنار توجه به عناصر و مؤلفه‌های قومی با نگاه به قانون اساسی و حقوق شهروندی.
صالحی امیری (۱۳۸۳)	نویسنده، ضمن معرفی الگوهای مدیریت قومی در جوامع جهانی در دو قالب الگوی همانندسازی و تکثرگرایی، الگوی وحدت در کثرت قومی را حاصل تعاطی چهار مؤلفه توازن فرهنگ ملی و فرهنگ‌های قومی، برخورداری جامعه از عدالت اقتصادی و توزیع نسبی، تعمیم حق انتخاب و مشارکت سیاسی با پذیرش اصل تنوع و حاکمیت قانون اساسی و نهادها و نمادهای ملی معرفی می‌کند.
ترابی و مجیدی (۱۳۹۳)	نویسندگان این نوشتار ضمن طرح شکاف ساختاری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی و مرور آسیب‌شناسانه الگوی مدیریتی قومی در ایران پس از انقلاب اسلامی، الگویی مبتنی‌بر رعایت اصل انصاف، عدالت، و برابری با تأکید بر ظرفیت‌های دینی و حقوقی طرح می‌کنند. در این گزارش، پیدایی احساس محرومیت نسبی در کنار مدیریت امنیت‌محور زمینه‌ساز نارضایتی قومی در کردستان معرفی شده است.

۴. نقد و بررسی مطالعات قومی در ایران

یکی از کارویژه‌های نقشه پیشینه در هر پژوهشی، ارائه نمایی از وضعیت مطالعاتِ مرتبط با

فضای مسئله برای شناخت آسیب‌ها و انحرافات مطالعات پیشین است. نقشه پیشینه مطالعات قومی در ایران آسیب‌های زیر را نمایان می‌سازد:

۱. تنوع نتایج ارزیابی‌ها به‌اندازه‌ای محسوس است که گاهی به تضاد آرا تبدیل می‌شود. این ارزیابی‌ها (وضعیت‌سنجی‌ها) حتی مطالعاتی را که به میدان قومی مشخصی مربوط هستند را نیز دربرمی‌گیرند.

۲. مروری بر مطالعات قومی نشان می‌دهد که در مورد نوع رابطه بین هویت قومی و هویت ملی، چهار نوع پیش‌فرض را می‌توان تشخیص داد که همین امر می‌تواند شناسایی مسئله را با مشکل روبه‌رو کند:

الف) برخی از مطالعات، هویت قومی را مصداق خاص‌گرایی قومی دانسته‌اند و بین آن با هویت ملی که مصداق عام‌گرایی است، رابطهٔ متضادی تعریف کرده‌اند. مطالعات میرزایی ورزنه (۱۳۸۷)، آموسی (۱۳۸۴)، ظهرابی (۱۳۸۹)، نواح و نقوی (۱۳۸۶)، و نواح و همکاران (۱۳۸۹) ازجمله این مطالعات به‌شمار می‌آیند؛

ب) برخی از مطالعات به پیروی از اندیشه‌های کاستلز و جنکینز در مورد موقعیت‌مندی هویت‌ها، هیچ رابطه تعریف‌شده‌ای بین هویت قومی و هویت ملی نمی‌بینند. مطالعه احمدلو (۱۳۸۱) از این‌گونه مطالعات است؛

ج) برخی از پژوهش‌ها با دیدن کارکردهای مثبت قومی در حفظ و نگهداشت هویت ملی در طول تاریخ، بین قومیت‌گرایی و ملی‌گرایی، رابطه مثبتی تعریف کرده‌اند. مطالعه مقدم (۱۳۸۸) ازجمله این مطالعات است؛

د) برخی از مطالعات با تفکیک هویت‌طلبی قومی به ابعاد، سطوح، و گفتمان‌های متعدد، رابطه بین هویت قومی و هویت ملی را منوط به این ملاحظات دانسته‌اند. پژوهش‌های مرسلی گنبری (۱۳۸۸)، اصغری (۱۳۷۵) و هیودی (۱۳۸۴) در این دسته قرار می‌گیرند.

۳. مطالعه پیشینه نشان داد که یکی از خلأهای نظری و پژوهشی در مورد مسئله مورد نظر این پژوهش، فقدان ابزارِ معطوف به میدان است. همین امر توجیه‌کننده برخی از تناقض‌ها و تنوع‌ها در ارزیابی‌ها است. نه‌تنها هویت‌طلبی قومی در ایران از یک جنس نبوده است، بلکه در درون میدان‌های قومی نیز حدی از تنوع و تناقض معنایی را شاهد هستیم. عدم طراحی ابزارهای مناسب درنتیجهٔ مغفول ماندن گونه‌شناسی هویتی معطوف به میدان، سرچشمه چنین آسیب‌هایی است. از

میان طیف گسترده‌ای از مطالعات، حاجیانی (۱۳۸۷) و مرسلی گنبری (۱۳۸۸) به گونه‌شناسی هویت قومی توجه کرده‌اند؛ هرچند حاجیانی، هویت‌طلبی قومی را در ابعاد فرهنگی، سیاسی، و... می‌بیند که مختص میدان قومی اعراب نبوده و شامل تمام میدان‌های قومی می‌شود. در این راستا، مرسلی گنبری، هویت‌طلبی قومی در آذربایجان را به‌صورت منحصربه‌فردی در قالب سه گفتمان قانون‌گرایانه، تجزیه‌طلبانه، و الحاق‌گرایانه به روش تحلیل گفتمان بررسی کرده است. هرچند گونه‌شناسی یادشده نیز به برخی از تمایزها و تقسیم‌بندی‌های درون‌گفتمانی اشاره‌ای نداشته است؛ به‌عنوان مثال، برای الحاق‌گرایی قومی در آذربایجان می‌توان انشعاب‌های چندگانه‌ای درنظر گرفت (الحاق‌گرایی آذری با مرکزیت جمهوری آذربایجان و الحاق‌گرایی ترکی با مرکزیت سنت نوعثمانی‌گری)؛ بنابراین، یکسان‌انگاری تمام حرکت‌های قومیتی و انتخاب شاخص‌ها و سنجه‌های مشابه سبب مغفول ماندن بخشی از واقعیت‌های قومی می‌شود.

۴. خلأ پژوهشی در حوزهٔ رسانه‌های قومی، امری مشهود به‌نظر می‌رسد. هرچند در اغلب تبیین‌های انجام‌شده در مورد این مسئله، مصرف رسانه‌های داخلی و خارجی به‌عنوان یک عامل و متغیر تأثیرگذار مطرح شده است، اما بی‌توجهی به مطالعهٔ اثر نوع رسانهٔ مصرفی و الگوی مصرف رسانه‌ها در میدان‌های قومی، یکی از آسیب‌های مطالعات یادشده است. محمودی (۱۳۹۰)، حسین‌بر (۱۳۸۰)، چوبتاشانی (۱۳۸۲) و اغلب نویسندگان دیگر با درنظر گرفتن متغیر واحدی با عنوان «میزان استفاده از رسانه‌های گروهی» به چنین آسیبی مبتلا شده‌اند. در این پژوهش‌ها، تفاوت‌های رسانه‌های گروهی در حوزهٔ هویت‌طلبی قومی، ازقبیل نوع رسانه و الگوی مصرفی آن، درنظر گرفته نشده و از سوی دیگر، به سازوکارهای تأثیرگذاری رسانه‌ها توجهی نشده است؛ بنابراین، یکی از آسیب‌هایی که در مطالعات مربوط به رسانه و قومیت در ایران نادیده گرفته شده است، سازوکار هویت‌سازی، غیریت‌سازی، یا الگوهای هویت‌سازی در راستای سیاست هویتی رسانه‌ها است. به‌عبارت دیگر، به «چیستی» و «چرایی» اکتفا شده و به «چگونگی» و «شدنِ» هویت قومی توجهی نشده است.

۵. نقشه پیشینه، نشانگر پراکندگی و تراکم مطالعات در میدان‌های قومی مختلف ایران است. با وجود اینکه در سال‌های اخیر (به‌عنوان نمونه: غائله، ۱۳۸۵) منطقه آذربایجان، آبستن حوادث قومی فراوانی بوده و به‌نظر می‌رسد که در برههٔ خاصی از تغییرات هویتی قرار گرفته است، تعداد اندکی از مطالعات قومی به این منطقه اختصاص یافته‌اند. گفتنی است که اغلب

مطالعات قومی در ایران با محوریت کرد و عرب نوشته شده‌اند و برخی از اقوام ایرانی، همچون ترکمن‌ها سهم مشخصی از مطالعات قومی ندارند.

۶. مروری بر پژوهش‌ها و منابع نشان می‌دهد، سنخ‌شناسی در حوزه مطالعات قومی به‌شدت دچار فقر است؛ به‌گونه‌ای که به‌جز چند مورد، هویت‌طلبی قومی، تنها در یک سطح دیده شده و پژوهشگران مرتبط از گونه‌بندی آن غافل بوده‌اند. در این بخش، چند مورد از مطالعاتی که اقدام به گونه‌شناسی در این مورد کرده‌اند، بررسی می‌شود.

عاملی و مولایی (۱۳۸۸) مطابق با نظریه حساسیت‌های بین‌فرهنگی میلتون بنت[1] و برمبنای متغیر توسعه ارتباطات، روابط بین ترکمن‌های شیعه و سنی را بررسی کرده‌اند.

میلتون بنت، گونه‌شناسی انواع حساسیت‌های بین‌فرهنگی را برمبنای توسعه ارتباطات گروه‌ها ارائه کرده است. حساسیت‌های بین‌فرهنگی، چارچوبی برای توصیف واکنش‌های افراد به تفاوت‌های فرهنگی است (عاملی و محمدخانی، ۱۳۸۷، ۴۴). او مدل خود را به شش مرحله شناختی و ساختاری تقسیم می‌کند که به‌صورت پیوستاری از حساسیت‌های فزاینده به‌سوی نسبی‌گرایی فرهنگی در حرکت است، یعنی حرکت سلسله‌وار از قوم‌مداری به دیگرمداری که هر مرحله با انواع خاصی از نگرش‌ها و رفتارها در مورد تفاوت‌های فرهنگی توصیف شده است (فولر۲، ۲۰۰۷، ۳۲۴).

جدول شماره (۵). حساسیت‌های بین‌فرهنگی میلتون بنت

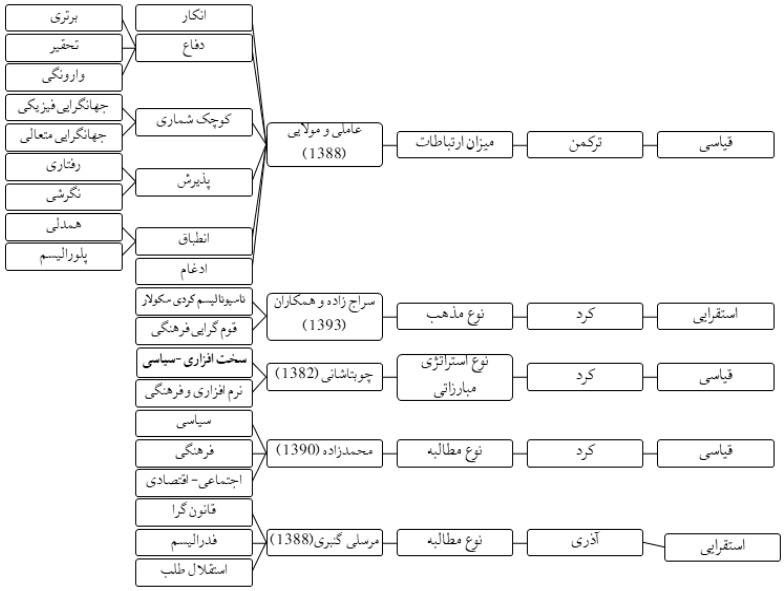
نسبی‌گرایی فرهنگی			قوم‌مداری		
ادغام	انطباق	پذیرش	دست کم گرفتن	دفاع	انکار
هضم در دیگری	تلاش در راستای دیدن جهان از چشم دیگران	ارزش قائل شدن و جهت‌گیری مثبت در برابر تفاوت‌های فرهنگی	کوچک شمردن تفاوت‌ها، تلاش در راستای نادیده‌انگاشتن تمایزاتی مانند رنگ و اصرار بر شباهت‌ها	ارزیابی منفی از تفاوت‌ها	عدم پذیرش تفاوت‌ها تنها حقیقت موجود، فرهنگ تجربه‌شده فرد قومی است.

منبع: بنت، ۱۹۹۳، ۷۱-۲۱

سراج‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) با مطالعه در مورد قوم کرد، دو گونه هویت‌طلبی را مشخص

1. Milton J. Bennett
2. Fuller

کرده‌اند: «ناسیونالیسم کردی سکولار» با تأکید بر کردهـای سـنی‌مذهب، و «قـوم‌گرایی فرهنگـی» برای کردهای شیعه‌مذهب. «ناسیونالیسـم کـردی سـکولار» متشـکل از مقولـه‌هایی ماننـد هویـت یکپارچهٔ کُردی، نارضایتی از دولت، تلقی سکولار از دین، برتری قومیت بـر مـذهب، بیگـانگی بـا هویت ایرانی، حق تعیـین سرنوشـت، و نقـش نخبگـان قـومی، و «قـوم‌گرایی فرهنگـی» برآمـده از مقوله‌هایی مانند هویت قومی کُردی، هویت ملی ایرانی، نارضایتی از دولـت، سـازگاری مـذهب و قومیت، تأکید بر حقوق فرهنگی قوم کُرد، تلقی سـکولار از دیـن و فقـدان آگـاهی تـاریخی اسـت. چوبتاشانی (۱۳۸۲) با تفکیک دو نوع ناسیونالیسم کرد به سخت‌افزاری و نرم‌افزاری بیان می‌کند کـه گفتمان قومی موجود در بین کردهای ایران از نوع سیاسی و سخت‌افزاری به سمت‌وسـوی فرهنگـی گرایش پیدا کرده است. امـروزه بسـیاری از فعـالان قـومی کـرد، بـه‌جای عبـارت نهضـت سیاسـی کردستان، صحبت از «جنبش فرهنگی کرد» می‌کنند که کاملاً با گونـه‌های مشـابه خـود در ترکیـه و عراق متفاوت است. گرایش شدید به نام‌هـای کـردی و اسـتفاده از منـابع اطلاعـاتی زبـان کـردی، مصداق عینی چنین رویکردی به هویت‌طلبی است. محمدزاده (۱۳۹۰) نیز با تفکیک قوم‌گرایی بـه سیاسی، فرهنگی، و اجتماعی‌ـاقتصادی به بررسی آن‌ها در میان کردهای ایران پرداختـه اسـت. امـا مرسلی گنبری (۱۳۸۸) با اتخاذ تحلیل گفتمـان آلتوسـری بـه سنخ‌شناسـی انـواع هویـت‌طلبی یـا ناسیونالیسم قومی در منطقهٔ آذربایجان ایران پرداخته است. از نظر او در منطقـه آذربایجـان ایـران بـا سه گفتمان ناسیونالیسم قانون‌گرا، فدرالیسم، و استقلال‌طلبی روبه‌رو هستیم.

شکل شماره ۳. پیشینه سنخ‌شناسی هویت‌طلبی قومی با رهیافت جامعه‌شناسانه در ایران

در مورد پژوهش‌های بالا می‌توان ملاحظات زیر را درنظر داشت:

۱. گفتیم که هویت، جزء مقوله‌های سخت به‌شمار می‌آید و مطالعهٔ چنین مقوله‌ای، دقت‌نظر ویژه‌ای را طلب می‌کند؛ بنابراین، گونه‌شناسی درست چنین مفهومی، علاوه‌بر اینکه ما را از آشفتگی‌های ناشی از گونه‌شناسی‌های ارزشی و سلیقه‌ای رها می‌سازد، فاصله بین نظر و عمل را دربارهٔ وضعیت هویت قومی جامعه ایرانی کاهش می‌دهد. این درحالی است که گونه‌شناسی‌های انجام‌شده، اغلب، به‌دلیل درنظر داشتن معیاری یگانه، از بررسی کامل موضوع، ناتوان هستند. اتخاذ معیارهای چندجانبه و ترکیبی می‌تواند چنین کاستی‌ای را برطرف کند.

۲. بی‌تردید، غنای گونه‌شناسی به راهبرد انتخابی پژوهشگر مربوط می‌شود. گونه ایده‌آل به میزان فاصله‌اش با وضعیت میدانی و رعایت الزامات گونه‌شناسی برمی‌گردد. به‌طورکلی می‌توان از سه نوع راهبرد برای دستیابی به گونه‌شناسی بهره گرفت:

الف) راهبرد قیاسی[1]: بهره‌گیری از چارچوب‌های نظری و دستاوردهای پژوهشی در راستای گونه‌شناسی موضوع، منطبق با این راهبرد است. در این نوع گونه‌شناسی، ماهیت، دامنه، و تعداد گونه‌ها از پیش مشخص می‌شود و وظیفه پژوهشگر، تنها جایگذاری اطلاعات در

1. deductive

جعبه‌های تعبیه‌شده است. گونه‌شناسی‌های عاملی و مولایی (۱۳۸۸)، چوبتاشانی (۱۳۸۲)، و محمدزاده (۱۳۹۰) منطبق بر این نوع راهبرد هستند؛

ب) راهبرد استقرایی[1]: این نوع راهبرد برخلاف راهبرد قیاسی، از جزء به کل، از مشاهده به نظریه، و به‌عبارتی، از میدان و عالم عین به عالم ذهن در حرکت است. مهم‌ترین هدف از منظر استقرائیون، کشف و نظریه‌سازی است. این نوع گونه‌شناسی با دقت در مشاهدات و فارغ از کلیشه‌ها و جهت‌گیری‌های نظری، در پی ایجاد انطباق بین نظر با عمل است. گونه‌شناسی مرسلی گنبری (۱۳۸۸) و سراج‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) برمبنای چنین راهبردی طراحی شده است؛

ج) راهبرد استقیاسی[2]: والاس، فرایند تولید و تکامل علم را در گرو رفت‌وبرگشت‌های پیوسته بین عالم انتزاع و عالم عین عنوان می‌کند. دیدن هم‌زمان رهنمودهای نظری و مشاهدات میدانی، هدف اصلی این راهبرد است. بهره‌گیری از چارچوب‌های نظری و جرح‌وتعدیل آن از طریق تمرین در میدانِ پژوهشی، پیش‌شرطی برای گونه‌شناسی براساس چنین راهبردی عنوان می‌شود. چنین رهیافتی علاوه‌بر رفع کاستی‌های راهبرد استقرایی ـ مانند سلیقه‌زدگی، بخشی‌نگری، ارزش‌محوری، و ولنگاری روشی ـ کاستی‌های راهبرد قیاسی، مانند این‌همان‌گویی و نادیده‌انگاری جوانب نوپدیدِ موضوع را نیز پوشش می‌دهد. همان‌گونه که در نمودار شماره (۲)، خلأ راهبرد استقیاسی مشهود بوده و مطالعات یادشده از این لحاظ قابل نقد هستند.

۳. در مطالعهٔ عاملی و مولایی (۱۳۸۸) ـ که از گونه‌شناسی میلتون بنت الگو گرفته است ـ ذیل مفهوم قوم‌مداری، مقوله «کوچک‌شماری» با دو انشعاب جهان‌گرایی فیزیکی و جهان‌گرایی متعالی مطرح شده است؛ به این معنا که در این مرحله، فرد بیشتر به بنیان‌های مشترک هویتی در سطح جهانی گرایش پیدا می‌کند. چنین پنداشتی از مقولهٔ «کوچک‌شماری» ذیلِ مفهوم قوم‌مداری جای بحث داشته و حالت متناقضی به خود می‌گیرد، زیرا قوم‌مداری در ضعیف‌ترین درجهٔ خود نیز میزانی از تفاوت‌پذیری قومی و عناصر ذهنی مرتبط با آن را می‌پذیرد.

1. inductive
2. abductive

۴. این‌گونه به‌نظر می‌رسد که گونه‌شناسی به‌کاررفته توسط عاملی و مولایی (۱۳۸۸)، برخی از گونه‌های حساسیت‌های بین‌فرهنگی را نادیده گرفته است. در طول مطالعه مشخص شد که جای‌گذاری مقولهٔ حقارت قومی (با عنوان وارونگی) در ذیل مقوله قوم‌مداری و در کنار برتری و تفاخر قومی، نامتجانس و غیرمرتبط است

برای تفکیک انواع هویت‌های قومی می‌توان از منطق هویت‌یابی، یعنی نگاه به «خود» و نگاه به «دیگری» بهره جست؛ اینکه یک هویت قومی، خود را چگونه می‌بینند و دیگری را چگونه تعریف می‌کند، و از سوی دیگر، نسبتِ ارتباطی خود و دیگری چگونه تعریف می‌شود؟ براین‌اساس، می‌توان با مبنا قرار دادن نظریه حساسیت‌های بین‌فرهنگی میلتون بنت به گونه‌شناسی انواع هویت‌های قومی دست یافت.

نوع نگرش (الگوهای ذهنی) به عناصر درون‌قومی و برون‌قومی ـ همان‌گونه که در تعریف هویت قومی مطرح شد ـ مربوط به استنتاج‌های نظری برگرفته‌شده از گونه‌شناسی حساسیت‌های بین‌فرهنگی بنت و نقدهای واردشده به آن، ما را به چنین الگو و گونه‌شناسی‌ای رهنمون می‌سازد.

جدول شماره (۶). انواع حساسیت‌ها بین هویت‌های قومی

دیگرمداری	وارونگی	خودباختگی یا ازخودبیگانگی قومی و گرایش مفرط به منابع معنایی دیگری؛ تمایل به رویگردانی از عناصر هویتی خودِ دانی به هویت دیگریِ عالی؛ مبتنی‌بر تجربه حقارت قومی و تمایل نداشتن به عضویت در قومِ خودی.	پیامد: تقویت پیوندهای ذهنی و عینی برون‌گروهی؛ تضعیف پیوندهای ذهنی و عینی درون‌گروهی؛ میل پیدا کردن نظام ارزیابی کنشگران قومی به ارزش‌ها و هنجارهای فراقومی؛ دفاع از نظام هنجاری و ارزشی هویت ملی و اتخاذ روش‌های مدنی و قانونی برای دستیابی به خواسته‌ها
	ادغام	توانایی کسب و به‌کارگیری چارچوب‌های فرهنگی مختلف؛ نهادینه شدن چارچوب‌های فرهنگی بیش از یک مورد.	
	انطباق	تلاش برای دیدن جهان از چشم دیگران و تلاش برای انجام تغییرات نیت‌مندانه در رفتارها و ارزش‌ها متناسب با قواعد برون‌گروهی؛ همدلی (توانایی برخورداری از بدیل‌های نگرشی) و پلورالیسم (چندنگری فرهنگی)	
	دست‌کم گرفتن	کوچک شمردن تفاوت‌ها، تلاش برای نادیده انگاشتن تفاوت‌هایی مانند رنگ و اصرار بر تشابهات؛ جهان‌گرایی فیزیکی: بر این مبنا که همه ما انسان‌ها برمبنای ویژگی‌های فیزیکی مشابهی آفریده شده‌ایم. جهان‌گرایی متعالی: با تأکید بر ارزش‌های جهانی	
شناسایی	پذیرشِ مثبت	ارزش قائل شدن و جهت‌گیری مثبت در برابر تفاوت‌های فرهنگی؛ عدم ارزیابی تفاوت‌ها برمبنای معیارهای درون‌گروهی؛ پذیرش نسبیت فرهنگی در ابعاد رفتاری و نگرشی	پیامد: سازگاری

	وضعیتی	پذیرش وجود دیگری؛ جهت‌گیری‌های سیال، ناپایدار، گزینشی، غیرتقلیدی و منفعت‌گرایانه در مورد منابع هویتی؛ تعقل به‌جای تعلق و تعهد صرف؛ متأثر از وضعیت ساختاری.	
	پذیرشِ خنثی	پذیرش تفاوت بین خود و دیگری؛شناسایی نیازها و حقوق دیگران؛ عناصر ذهنی مثبت نسبت به عناصر هویتی خودی و نگرش خنثی به دیگری؛ طبیعی انگاشته شدن تنوع و گوناگونی و در پی آن حق متفاوت بودن.	
خودمداری	انزوا	پذیرش تفاوت بین خودِ عالی و دیگری دانی؛ ناامیدی از تعامل سازنده و اتصال به دیگری؛ انزوا می‌تواند انفصال از اجتماع سرزمینی یا غیرسرزمینی باشد؛دوران موقتی برای گام نهادن در مراحل دیگر (قبل و بعد) است.	پیامد: تقویت پیوندهای ذهنی و عینی درون‌گروهی؛ تضعیف پیوندهای ذهنی و عینی برون‌گروهی؛ گرایش پیدا کردن نظام ارزیابی کنشگران قومی به ارزش‌ها و هنجارهای درون‌قومی؛ مشروعیت روش‌های مقاومتی و تهاجمی مبتنی‌بر خشونت و قانون‌گریزی
	جدایی‌گزینی	پذیرش تفاوت بین خودِ عالی و دیگری دانی تأکید بر جدایی فضایی، سیاسی، اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی؛ تأکید بر مرزبندی‌های هویتی؛پیدایش اختلافات در عناصری مانند اسطوره‌ها، مرزهای سرزمینی و منابع جمعیتی	
	تحریف و مصادره	پذیرش تفاوت بین خودِ عالی و دیگری دانی؛بازنگری در مؤلفه‌ها و شناسه‌های هویت‌بخش خود و دیگری؛ نمادپردازی مثبت همراه با تقدس‌بخشی به عناصر هویت‌بخش خودی و منفی‌نگری، تحقیر، تمسخر و طعنه در مورد عناصر هویت‌بخش دیگری.	
	طرد و انکار	نادیده‌انگاری و عدم پذیرش تفاوت‌ها؛تنها حقیقت موجود، فرهنگ تجربه‌شده وی است؛تنها فرهنگ وی است که معتبر است؛در این مرحله اندک اندیشه‌ای در مورد وجود دیگران نیز به ذهن خطور نمی‌کند؛ طرد و انکار می‌تواند تمام موجودیتِ دیگری یا بخشی از آن را دربر بگیرد.	

بحث و نتیجه‌گیری

هویت اجتماعی به‌دلیل قرار گرفتن در نقطه ثقل نظام اجتماعی باید سرآغاز تحلیل‌های جامعه‌شناختی باشد، زیرا ازیک‌سو، تجلی‌گاه نظامات کلان جامعوی در قالب نمادها است و از سوی دیگر، پیشرانهٔ کنش‌ها و واکنش‌های انسانی است؛ به این معنا که هویت بی‌وقفه به‌سبب سازوکار نمادپردازی و تغییراتی که در عرصهٔ نمادین ـ که آن هم به چگونگی مناسبات و موقعیت سوژه مربوط است ـ روی می‌دهد، به بازتنظیم مرزهای معنایی «خود» و «دیگری» می‌پردازد. از این نظر، هویت در ارتباط تنگاتنگ با محیط، هم معنابخش و هم معناپذیر است. ازیک‌سو، با ارائهٔ سامانه‌ای از نمادها به کنش افراد جهت می‌دهد و از سوی دیگر، در ارتباط پیوسته با تحولات در عرصه‌های کلان‌تر، دچار میزانی از بازسازی می‌شود. به‌طورکلی، این تحولات نمادین در عرصهٔ هویتی، علاوه‌بر تأثیرپذیری از تغییرات جهان واقعی، متأثر از تغییرات جهان رسانه‌ای است؛ ازاین‌رو، کمال مطلوب بررسی جامعه‌شناختی موضوعات

هویتی، به این سه ضلع (هویت، جهان واقعی، و جهـان رسـانه‌ای) و رابطـهٔ متقابـل آن‌هـا بـا یکدیگر مربوط می‌شود: ۱. تأثیر متقابل هویت و جهان واقعی؛ ۲. تأثیر متقابل هویت و جهان رسانه‌ای؛ و تأثیر متقابل جهان رسانه‌ای و جهان واقعی.

قضیه نخست، تأثیر متقابل هویت و جهان واقعی. جهان واقعی تشکیل‌شـده از دو عنصـر زمـان و فضا، با ایجاد موقعیت‌های ویژهٔ هویتی، بر پویش‌ها و جنبش‌های هویتی تأثیر می‌گذارد. رونـدها و فرایندها در کنار کارکردها و ساختارهای نظام اجتماعی و روابطی که آن‌ها با یکدیگر برقرار می‌کننـد، ماهیت و شکل هویت قومی را دگرگون می‌کنند. موقعیت خـاص جغرافیـایی اقـوام ایرانـی، الگـوی مدیریتی تمرکزگرا، سیطره قوم فارس بر فرهنگ ملی، و جهت‌دهی آن به تمام شئون ساختار تربیتـی، نظام حراستی و نظارتی رسمی و غیررسمی شدید در راستای نگهداشـت و تقویـت سـیطره قـومی، توزیع نابرابر سرمایه‌ها در مناطق قومی، توسعه نـامتوازن، پـایین بـودن فرصـت مشـارکت قـومی در ساخت و تکوین نظام ملی، بازتولید جامعه استبدادزده و عناصر معنایی مرتبط با آن در ساحت‌هـای مختلف اجتماعی، غافل ماندن از سرمایه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نمادین اقوام ایرانـی، و ضعف و کاستی در روابط بین‌قومی در تاریخ معاصر ایران، سبب صورت‌بندی‌های ویژه جامعوی شده است. همچنین، تغییرات جهانی در دهه‌های اخیر، چه در حوزه اندیشه‌ای و چه در حوزهٔ اقدام سیاسی، جنبش‌ها و نگرش‌هـای قـومیتی را متحـول کـرده اسـت. پیـدایش شـکاف‌هـای متـراکم، محرومیت‌ها و نابرابری‌ها در جهان‌زیست افراد، تجویزهای هویتی ویژه‌ای را پـیش روی کنشـگران قومی قرار داده است. در حالت کلی، انطباق مرزهای محرومیـت (در ابعـاد مختلـف) بـا مرزهـای قومی، می‌تواند واگرایی اقوام را تشدید کند و گزینـه‌های محـدودی از بـی‌تفـاوتی، طـرد، تخاصـم، انزوا، و... را در برابر عناصر معنایی هویت ملی، پـیش روی کنشـگران قـومی قـرار دهـد. از سـوی دیگر، هویت‌طلبان قومی ـ همان‌گونه که در سال‌های اخیر نشان داده‌اندـ براساس قـدرت عاملیـت، دست به انتخاب‌ها و جهت‌گیری‌های متفاوتی زده‌اند که طیفی از انتخاب‌های همگرایانه و واگرایانه در ساحت‌های مختلف نرم و سخت را دربر می‌گیرد؛ بنابراین، هویت قومی در ایران، ضـمن اینکـه تابعی از تجویزهای موقعیتی است، در ایجاد، تداوم، اصلاح، تغییر و حذف آن نیز دخیل است.

قضیه دوم، تأثیر متقابل هویت و جهان رسانه‌ای. رسانه‌ها به‌عنوان عناصـر مهـم دنیـای جدیـد، نقش پررنگی در زیست اجتماعی افراد ایفا می‌کننـد. آن‌هـا بـا بهره‌گیـری از راهبـردهـایی ماننـد کلیشه‌سازی و طبیعی‌سازی، نقش مهمی در هویت‌سازی افراد دارند. حاکمیت رسانه‌ها بر جهان

متنوع فرهنگی و قومی، به دو نتیجه به‌ظاهر تناقض‌آمیز منجر می‌شود: الف) نادیده‌انگاری منابع معنایی و سرمایه‌های نمادین قومی به نفع منابع معنایی هویت‌های عام‌تر؛ ب) برانگیخته شدن حساسیت‌های فرهنگی‌ـقومی و درنهایت، برجسته‌سازی افراطی و تهاجمی ارزش‌ها و منابع معنایی هویت‌های اجتماعی خاص‌تر در برابر هویت‌های اجتماعی عام‌تر.

همچنین، رسانه‌ها به دو دلیل در جهان کنونی بی‌طرف عمل نمی‌کنند: الف) زیست رسانه‌ای بدون تعریف خط‌مشی و اهداف سازمانی ـ که آن هم تابعی از ملاحظات مالی، حقوقی، و سیاسی است ـ قابل‌تصور نیست؛ ب) رسانه‌ها و عوامل رسانه‌ای، خواسته یا ناخواسته، در راستای گفتمان و فضای زبانی مشخصی شکل گرفته و عمل می‌کنند. با درنظر گرفتن چنین ملاحظاتی، رسانه‌ها با بهره‌گیری از راهبردهای رسانه‌ای (کلیشه‌سازی‌ها و طبیعی‌سازی‌ها)، رژیم حقیقت یا رژیم بازنمایی خویش را بازتاب می‌دهند. چنین عملکردی بدون درنظر گرفتن سامانه‌ای فرایندمحور، منظم، و هوشمند (در برابر اقتضائات و نیازهای هویتی متناسب با تغییرات محیطی) از نمادپردازی و معناسازی، امکان‌پذیر نیست. در سایهٔ چنین سازوکاری، متمایزسازی هویتی برمبنای تفاوت‌ها و شباهت‌های تجویزی (راستین یا دروغین) در میدان قومی انجام می‌شود و فضای نمادین میدانِ قومی، مدیریت می‌شود؛ به این شکل که رسانه‌ها با ارجاع به یک‌سری منابع معنایی (مربوط به اقوام) و عمل رمزگذاری حول آن‌ها، شاخص‌های ذهنی (و درونی) هویت‌بخش را پیشنهاد می‌دهند. به‌عبارت دیگر، آن‌ها با توسل به عناصر عینی قومِ هدف، کنشگران قومی را به‌سوی یکی از مقوله‌های حساسیت‌های بین‌قومی (که در قسمت پیش توضیح دادیم) سوق می‌دهند. البته باید توجه داشت که تیپ هویتی مصرف‌کنندگان رسانه‌ها به فراخور میزان، الگوی مصرف (کیفیت مصرف)، و نوع رسانه‌های مصرف‌شده (قومی، ملی، و جهانی) می‌تواند دامنه‌ای از تغییرات هویتی را شامل شود.

این درحالی است که کنشگران قومی در برابر سیاست بازنمایی رسانه‌های قومی، به فراخور نوع شخصیتی که در تعامل با منابع معنایی مرتبط با قومیت کسب کرده‌اند و نسبتی که با منابع هویتی دیگر (جنسیت، طبقه، مذهب، ملیت و...) برقرار می‌کنند، رویه‌های چندگانه‌ای را در پیش می‌گیرند. در حالت کلی می‌توان سه نوع شخصیت قومی را بر این مبنا درنظر گرفت:

الف) هویت قومی ساخت‌یافته: در این گونهٔ شخصیتی، سامانه معنایی و نگرشی فرد در مورد خود، دیگری، و موقعیت‌های اجتماعی حول قومیت شکل گرفته و به امری متصلب و

پایدار تبدیل شده است. گفتمان قومیتی بر دیگر گفتمان‌های هویتی فرد ازقبیل گفتمان جنسیتی، طبقاتی، دینی و... سایه افکنده و فرد را خودبه‌خود به‌سوی سازمان‌مندی و متشکل شدن حول اهداف، ارزش‌ها، و برنامه‌های قومی سوق می‌دهد. به‌عبارت دیگر، در این‌دسته از افراد، قومیت به مقولهٔ مرکزی و جزء جدانشدنی شخصیت تبدیل شده و در یک رابطهٔ عمودی با منابع هویتی دیگر، در رأس آن‌ها قرار می‌گیرد.

ب) هویت قومی نیمه‌ساخت‌یافته: در این گونهٔ شخصیتی، گفتمان‌های دیگر هویتی (جنسیتی، طبقاتی، مذهبی، سیاسی، و...) رقیب و بدیلی برای گفتمان قومیتی فرد به‌شمار می‌آیند. درواقع، یک نوع منازعه و رقابت هژمونیک بین گفتمان‌های متنوع هویتی در فرد پدیدار شده و فرد در تعریف خود، دیگری، و موقعیت‌های اجتماعی به کانون‌های متنوع هویتی متوسل می‌شود؛ بنابراین، قومیت در یک رابطهٔ افقی با بدیل‌های خود در میدان قومی قرار می‌گیرد.

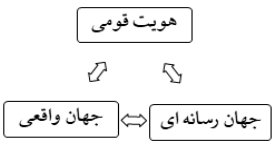
ج) هویت قومی موقتی: آن‌دسته از پاسخ‌های هویتی را دربر می‌گیرد که به فراخور شرایط و موقعیت‌ها، دچار تغییر و دگردیسی می‌شوند. کنشگر قومی، به مقولهٔ قومیتی خود، نگاهی حاشیه‌ای داشته و از آن در راستای سایرِ جهت‌گیری‌های هویتی خویش بهره می‌برد. هویت فرد برمبنای قومیت تعریف نمی‌شود (هرچند به‌صورت موقتی و موقعیتی) و سهم قومیت از سامانهٔ معنایی و ذهنی کنشگر، بسیار ناچیز و حاشیه‌ای است.

هدف هریک از رسانه‌ها در مرحلهٔ نخست، اشاعهٔ گفتمان قومی تعریف‌شده (حساسیت‌های بین‌قومی مورداشاره) در رقابت با گفتمان‌های قومی دیگر و در مرحلهٔ بعد، جذب کنشگران قومی و تولید «شخصیت قومی ساخت‌یافته» است.

قضیه سوم، تأثیر متقابل جهان رسانه‌ای و جهان واقعی. امروزه کمتر کسی در مورد این گزاره تردید دارد که جهان، وارد عصر تازه‌ای شده که نماد آن، اهمیت یافتن اطلاعات است. گسترش فناوری‌های اطلاعاتی‌ـارتباطی و به تبع آن، شبکه‌های ماهواره‌ای و کانال‌هایی با زبان‌های قومی، و رشد کافی‌نت‌ها و کلوپ‌های مختلف در میدان قومی، از پدیده‌های اخیر هستند که به‌نظر می‌رسد به تغییرات عمده‌ای در ارزش‌ها، نگرش‌ها، و شیوه‌های زندگی افراد انجامیده و تغییرات هویتی‌ای، به‌ویژه در جوانان مناطق قومی، ایجاد کرده باشند. همان‌گونه که رسانه‌ها (ی قومی) به‌واسطهٔ نمادپردازی و نظم‌بخشی به جهان معنایی افراد، جهان‌زیست افراد را دستکاری می‌کنند، تابعی از بازخوردها، روندها، و تغییرات کارکردی و ساختاری نظام

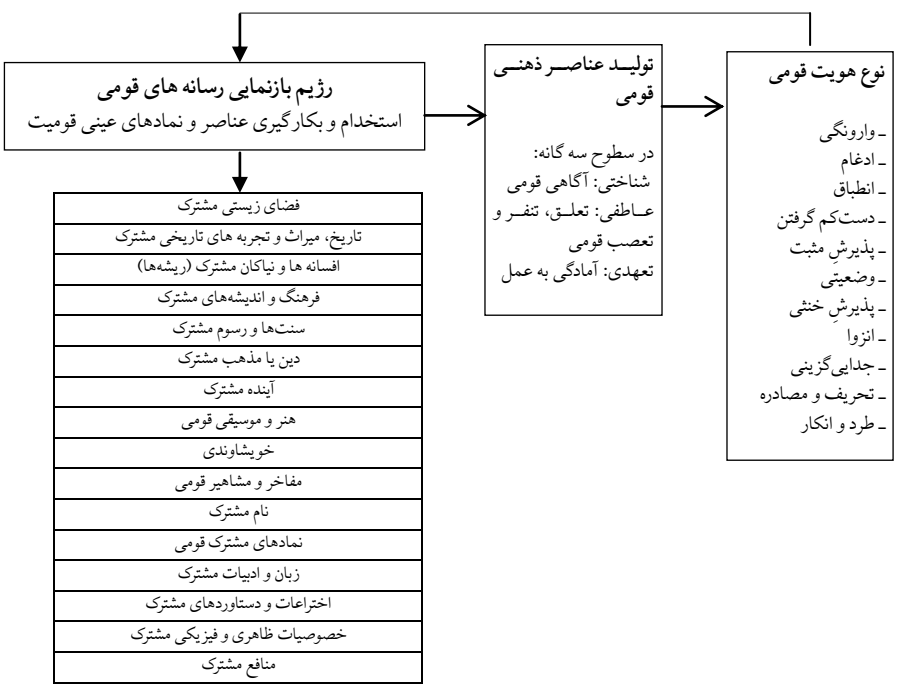
اجتماعی نیز هستند؛ به‌گونه‌ای که امروزه نحوهٔ رویارویی رسانه‌های قومی بـا تحـولات نـوین مذهب، شهرگرایی، سنت، مدرنیته، پست‌مدرنیته، دولت ملی، جنسیت، انقلاب، افراطی‌گری، و موجودیت‌های فرهنگی‌ـ قومی دیگر بر میزان مشروعیت آن نـزد کنشـگران قـومی تأثیرگـذار است. به‌عبارت دیگر، رسانه‌ها در عالم انتزاع، موضوع‌ها و مسائل قومی را مطرح نمی‌کنند، یـا دست به واقعیت‌سازی جدا از میدان نمی‌زنند، بلکه این عمـل بـا پیونـد خـوردن بـه میـدان و جامعه انجام می‌شود و درنتیجه، توجیه‌پذیر و مشروع جلوه می‌کند.

الف) رهیافت آمیختهٔ جامعه‌شناسی هویت قومی را می‌توان به‌شکل زیر ترسیم کرد:

شکل شماره ۴. رهیافت آمیخته جامعه‌شناسی هویت قومی

ب) فرایند تنوع‌یابی هویت‌های قومی به‌وسیله رسانه‌ها را می‌توان چنین ترسیم کرد:

شکل شماره ۵. فرایند تنوع‌یابی هویت‌های قومی

بنابراین، با توجه به موارد برگرفته‌شده از مدل آمیختهٔ جامعه‌شناسی هویت قومی، ارائه هرگونه تحلیل و تبیینی از وضعیت‌های قومی، بدون درنظر گرفتن ضلعی از اضلاع سه‌گانه، امری ناقص بوده و مسیری جز بیراهه نخواهد رفت؛ ازاین‌رو، پیشنهاد می‌شود پژوهشگران، در سطح ایده، با توجه به واقعیت‌های موجود، شاخص‌های ارزیابی و تبیینی را در بررسی موضوعات هویتی درنظر بگیرند؛ به‌گونه‌ای که این شاخص‌ها، تنوعات درون‌گفتمانی را نیز پوشش دهند و در سطح اجرا نیز نظام مدیریت قومی با رصد تحولات رخ‌داده در سه ضلع و تنوعات گفتمانی در میدان‌های قومی، سیاست‌های چندگانه‌ای در برابر گروه‌های قومی اتخاذ کنند.

منابع

احمدلو، حبیب (۱۳۸۱). بررسی رابطه میزان هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان تبریز (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

احمدی‌پور، زهرا؛ حیدری موصلو، طهمورث؛ و حیدری موصلو، طیبه (۱۳۸۹). تحلیل قومیت و هویت قومی در ایران؛ جهت امنیت پایدار. فصلنامه انتظام اجتماعی، ۲(۱)، ۶۲-۳۵.

اصغری‌فرد، اعظم‌السادات (۱۳۷۵). بررسی تطبیقی شکل غالب بر الگوهای همبستگی اجتماعی در میان اقوام ایرانی (ترک و لر) و عوامل اجتماعی موثر برشکل‌گیری این نوع همبستگی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

امیدی، علی؛ و رضایی، فاطمه (۱۳۸۹). ابعاد سیاسی جهانی‌شدن و قومیت در ایران (بر اساس مطالعه میدانی دانشجویان منتخب از چهار قوم ایرانی کرد، بلوچ، عرب و آذری). پژوهش سیاست نظری، ۸، ۱۷۰-۱۴۱.

آموسی، مجنون (۱۳۸۴). بررسی احساس تعلق به هویت ملی و قومی در بین جوانان شهر پیرانشهر (پایان‌نامه کارشناسی ارشد انسان‌شناسی). دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

پورزیتانی، شیدا (۱۳۸۸). بررسی هویت جمعی غالب در بین اعراب خوزستان (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

ترابی، یوسف؛ و مجیدی، یوسفعلی (۱۳۹۳). بررسی چگونگی مدیریت شکاف‌های قومی در کردستان جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۳(۱۱)، ۲۹-۹.

تقوی‌نسب، مجتبی (۱۳۸۶). بررسی عوامل داخلی موثر بر هویت قومی و هویت ملی در میان اعراب شهرستان اهواز (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

توسلی، غلام‌عباس (۱۳۸۰). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سمت.

جلایی‌پور، حمیدرضا؛ و محمدی، جمال (۱۳۸۸). نظریه‌های متاخر جامعه‌شناسی. تهران: نشر نی.

جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). هویت اجتماعی (مترجم: تورج یاراحمدی). تهران: شیرازه. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۶)

جوادی ارجمند، محمدجعفر؛ توکلیان، سیدمحسن؛ و قمریان نصرآبادی، ناهید (۱۳۹۳). بررسی نقش هویت قومی بر امنیت پایدار: مطالعه موردی منطقه کردستان ایران (قومیت کرد). تحقیقات سیاسی و بین المللی، ۶(۲۱)، ۱۸۲-۱۴۷.

چوبتاشانی، فرزاد (۱۳۸۲). تحول نظام بین‌الملل و تشدید ناسیونالیسم کرد در دهه‌ی ۹۰ (بررسی تضعیف حاکمیت دولتهای ایران، عراق و ترکیه و تاثیر آن بر تشدید ناسیونالیسم قومی کرد) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۷). نسبت هویت ملی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی. جامعه شناسی ایـران، ۹(۳و۴)، ۱۶۴-۱۴۳.

حافظ‌نیا، محمدرضا؛ و کاویانی، مراد (۱۳۸۵). نقش هویت قومی در همبستگی ملی (مطالعه موردی قـوم بلـوچ). جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۰، ۴۶-۱۵.

حسینی، ابراهیم؛ و جلایی‌پور، حمیدرضا (۱۳۹۱). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی برون‌گروهی با هویت ملـی جوانـان بررسی موردی: دانشجویان و غیردانشجویان اقوام ترک و کرد. فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۳، ۳۲۲-۲۹۹.

حسین بر، محمدعثمان (۱۳۸۰). بررسی عوامل موثر بر نگرش دانشجویان بلوچ نسبت به هویـت ملـی (پایان‌نامـه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

حمیدیان، اکرم (۱۳۸۵). هویت قومی و مشارکت مدنی در شهر خرم آباد (پایان‌نامـه کارشناسـی ارشـد). دانشـگاه الزهرا، تهران، ایران.

حیدری، اکبر (۱۳۸۷). مطبوعات محلی و امنیت ملی: بازتاب هویت قومی و ملی در مطبوعات محلی (استان‌های ایلام، کرمانشاه و کردستان) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

دبیرمقدم، محمد (۱۳۸۷). زبان، گونه، گویش و لهجه: کاربردهای بومی و جهانی. ادب‌پژوهی، ۲(۵)، ۱۲۸-۹۱.

دیلینی، تیم (۱۳۸۹). نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی (چاپ چهارم؛ مترجم: بهرنگ صدیقی، و وحید طلوعی). تهران: نشرنی. (تاریخ اصل اثر: ۲۰۰۴).

رحمانی، سمیه (۱۳۸۸). بررسی نگرش نخبگان کرد به هویت جمعی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

ساروخانی، باقر؛ و رضایی، خدیجه (۱۳۹۱). تاثیر استفاده از اینترنت در هویت قومی. مطالعات جامعـه شـناختی ایران، ۲(۵).

سحابی، جلیل؛ و آقابیگ‌پوری، هاشم (۱۳۸۹). بررسی تأثیر بعد فرهنگی جهانی‌شدن بـر هویـت قـومی (مطالعـه موردی جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله شهرستان بوکان). مطالعات ملی، ۱۱(۴۱)، ۱۵۴-۱۳۵.

سلیمانی، رضا؛ و هراتی، محمدجواد (۱۳۹۴). نظریه «بازنمایی» و انگاره‌های معنایی گفتمان رسـانه‌ای آمریکـا از اسلام و ایران. جستارهای سیاسی معاصر، ۱۸، ۱۳۹-۱۱۵.

سراج‌زاده، حسین؛ قادرزاده، امید؛ و رحمانی جمیل (۱۳۹۳). مطالعه کیفی مـذهب و قـوم‌گرایی در میـان کُردهـای شیعه و سنی. جامعه شناسی ایران، ۱۵(۴)، ۲۹-۳.

سیف‌اللهی، سیف‌اله؛ و مروت، برزو (۱۳۹۲). شکل‌گیری هویت قومی و ملی و عوامل اجتماعی موثر بر آن در نزد ساکنان کرج. مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۶(۱)، ۵۰-۳۱.

شفیعی‌نیا، عباس (۱۳۹۴). پیامدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی هویت ملی و هویت قومی کردها). پژوهش‌های سیاسی، ۵(۲)، ۸۶-۶۳.

صالحی امیری، رضا (۱۳۸۳). مدیریت منازعات قومی در ایران (رساله دکترا). دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

ظهرابی، امیر (۱۳۸۹). بررسی رابطه میزان گرایش به هویت ملی و قومی در بین کردها (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه مازندران، مازندران، ایران.

عاملی، سعیدرضا؛ و محمدخانی، نجمه (۱۳۸۷). ارتباطات بین‌فرهنگی و گفتمان حقوقی، آموزشی و رسانه‌ای ایرانی. تحقیقات فرهنگی ایران، ۱(۴)، ۶۶-۴۱. doi: 10.7508/ijcr.2008.04.003

عاملی، سعیدرضا؛ و مولایی، حمیده (۱۳۸۸). دو جهانی‌شدن‌ها و حساسیت‌های بین‌فرهنگی مطالعه موردی روابط بین فرهنگی اهل تسنن و تشیع در استان گلستان. تحقیقات فرهنگی ایران، ۲(۲)، ۲۱۲-۱. doi: 10.7508/ijcr.2009.06.001

عبداللهی، محمد؛ و قادرزاده، امید (۱۳۸۸). هویت جمعی غالب کردها در کشورهای ایران و عراق. مطالعات جامعه شناختی، ۳۶، ۲۵-۱.

عبدی، عطاا... (۱۳۸۱). بررسی نسبت بین احساس محلی‌گرایی و ملی‌گرایی نمونه موردی: تبریز (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیای سیاسی). دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

عبدی، عطااله؛ و مقصودی، مجتبی (۱۳۹۲). همگرایی در آذربایجان. مطالعات ملی، ۴(۵۳)، ۷۲-۵۱.

عیاری، آذرنوش (۱۳۸۴). هویت قومی در اینترنت (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تهران، تهران، ایران.

غلامحسینی، اسماعیل؛ لیلایی، صادق؛ دالوندفر، بختیار؛ و قربانیان، آیت (۱۳۹۰). بررسی نقش هویت قومی بر امنیت مرزهای جمهوری اسلامی ایران. مطالعات دفاعی و امنیتی، ۶۱، ۱۶۶-۱۳۵.

فکوهی، ناصر؛ و آموسی، مجنون (۱۳۸۸). هویت ملی و هویت قومی در کردستان ایران (مطالعه موردی معیشت اقتصادی و تعلق‌های هویتی نزد جوانان شاغل در اقتصاد غیر رسمی پیرانشهر). پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ۲، ۷۵-۴۹.

قادرزاده، امید (۱۳۸۸). هویت جمعی غالب کردها در کشورهای ایران و عراق (رساله دکترا). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

قادرزاده، امید (۱۳۸۱). سنجش فاصله اجتماعی ساکنان شهر بانه: از اقوام (فارس و آذری) و بررسی عوامل موثر بر آن (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰). عصر اطلاعات (مترجم: عبدالاحد علیقلیان و افشین خاکباز). تهران: طرح نو. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۷)

کریمی، یوسف (۱۳۸۸). نگرش و تغییر نگرش. تهران: نشر ویرایش.

کاویانی‌راد، مراد (۱۳۸۰). بررسی نقش هویت قومی در اتحاد ملی مطالعه موردی قوم بلوچ (پایان‌نامه کارشناسی ارشد).دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

کریم‌زاده، علی (۱۳۸۸). چالش‌های هویتی و تاثیر آن بر بروز مسائل امنیتی در استان خوزستان (با نگاهی به قومیت عرب) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

گدازگر، حسین؛ و فتحی، لاله (۱۳۸۴). دانش‌آموزان دختر: هویت دینی یا هویت قومی؟. جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۱، ۱۶۲-۱۳۷.

گل‌محمدی، احمد (۱۳۸۳)، درآمدی نظری بر جهانی‌شدن و هویت قومی، دوهفته‌نامه فرهنگ و پژوهش، ۱۵۳، ۲۵-۲۴.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: نشر نی.

محمدزاده، حسین (۱۳۹۰). عوامل مرتبط با انواع قومگرایی در میان کردهای ایران (رساله دکترا). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

محمدزاده، حسین (۱۳۸۰). تاثیر تمرکزگرایی بر قومگرایی (بررسی عوامل سیاسی، فرهنگی و اجتماعی بر شکاف قومی و فعال شدن آن در میان اکراد ایران) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

محمدهیودی، محمدرضا (۱۳۸۴). نقش تمایلات قومی در مشارکت سیاسی (مورد مطالعه استان خوزستان) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

محمودی، یادگار (۱۳۹۰). بررسی احساس تعلق هویت قومیت کرد و عوامل موثر بر آن (پایان‌نامه کارشناسی). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

مدرسی، یحیی (۱۳۸۴). پلورالیسم قومی- زبانی و هویت ملی. انسان‌شناسی، ۷، ۱۴۶-۱۲۹.

مرسلی گنبری، احمدعلی (۱۳۸۸). خوانش گفتمان ناسیونالیستی در آذربایجان ایران از منظر انتقادی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

مروت، برزو (۱۳۸۳). بررسی عوامل موثر بر هویت جمعی غالب در نزد دانشجویان دانشگاه‌های شهرستان سنندج (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

مقدم، عباس (۱۳۸۸). بررسی عوامل موثر بر گرایش جوانان به هویت ملی (مورد مطالعه جوانان شهر آبادان) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران.

مهدوی، سیدمحمدصادق؛ و توکلی قینانی، فرحناز (۱۳۸۸). هویت قومی ارامنه مطالعه جامعه‌شناختی عوامل موثر در استمرار قومی ارامنه مطالعه موردی: ارامنه تهران. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۳(۴)، ۱۰۲-۷۱.

مهرمند، احد؛ و اشرفی سلطان احمدی، حسین؛ عزیزی‌نژاد، بهاره؛ و ماندگار، علی (۱۳۸۹). بررسی جامعه‌شناختی میزان رابطه هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان آذری‌زبان شهر ارومیه. مطالعات امنیت اجتماعی، ۲۱، ۱۲۰-۸۹.

میرحیدر مهاجرانی، دُرّه (۱۳۷۱). مبانی جغرافیای سیاسی. تهران: سمت.

میرزایی ورزنه، مصطفی (۱۳۸۷). بازنمایی انواع هویت جمعی (محلی، قومی، دین، ملی و فراملی) در کتب دوره دبیرستان به جز کتب قرآن و تعلیمات دینی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

میرزایی، سیدآیت‌الله (۱۳۹۰). گرایش به ناسیونالیسم ایرانی در بین دانشجویان (رساله دکترا). دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

نواح، عبدالرضا؛ قیصری، نوراللـه؛ و تقوی‌نسب، سیدمجتبی (۱۳۸۹). آسیب‌شناسی مسائل قومی در ایران. تحقیقات فرهنگی ایران، ۳(۳)، ۶۹-۴۷.

نواح، عبدالرضا؛ و تقوی‌نسب، سیدمجتبی (۱۳۸۶). تأثیر احساس محرومیت نسبی بر هویت قومی و هویت ملی مطالعه موردی: اعراب استان خوزستان. جامعه‌شناسی ایران، ۸(۲)، ۱۴۰-۱۲۲.

Bennett, M. (1993). Towards ethnorelativism: The developmental model of intercultural sensitivity. In M. Paige, (Ed.), *Education for The Intercultural Experience*, Yarmouth, ME: Intercultural Press.

Fuller, T. L. (2007). Study abroad experiences and intercultural sensitivity among graduate theological students: A preliminary and exploratory investigation. *Christian Higher Education*, 6(4), 321–332. doi: 10.1080/15363750701268319

Hall, S., & Jhally, S. (2007). Representation & the media / Stuart Hall ; Media Education Foundation; introduced by Sut Jhally; produced & directed by Sut Jhally. Northampton, MA: Media Education Foundation.

Banal, M. E., & Knishes, G. P. (1993). *Ethnic identity: Formation and transmission among hispanics and other minorities.* New York.

Phinney, J. S., & Ong, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future directions. *Journal of Counseling Psychology*, 54(3), 271–281. doi: 10.1037/0022-0167.54.3.271